

Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta
Historický ústav

Československo-chorvatské vztahy v období 1918–1938
(bakalářská diplomová práce)

Jana Hrabcová

Vedoucí práce: doc. Ladislav Hladký

Brno 2006

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla
všechnu použitou literaturu a prameny.

28. srpna 2006

Jana Hrabcová

Chtěla bych poděkovat především doc. Ladislavu Hladkému, vedoucímu mé práce, za cenné rady a připomínky, a prof. Jarmile Kozákové Marinkovićové z České besedy Záhřeb za ochotu a všestrannou pomoc, kterou mi poskytla při shromažďování materiálů o České besedě Záhřeb a české menšině v Chorvatsku.

OBSAH

Prohlášení	1
Poděkování	2
Obsah	3
Úvod	5
1. část: Politický vývoj	7
1. Vznik nových států	7
1.1 Vznik Československa.....	7
1.2 Vznik Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.....	8
1.3 Navázání diplomatických styků.....	12
2. Malá dohoda	13
2.1 Vznik Malé dohody.....	13
2.2 Malá dohoda ve 30. letech.....	15
3. Hospodářská a vojenská spolupráce	17
3.1 Poválečná hospodářská situace Československa.....	17
3.2 Poválečná hospodářská situace Království SHS.....	18
3.3 Hospodářská spolupráce Království SHS a Československa.....	20
3.4 Vojenská spolupráce.....	25
4. Masaryk a Jihoslované	26
4.1 TGM a Jihoslované před první světovou válkou a během ní.....	26
4.2 Masarykovy vztahy s Jihoslovany po válce.....	27
4.3 Otázka koridoru mezi Československem a Královstvím SHS.....	28
5. Postoj Československa k chorvatské opozici	29
5.1 Vznik a vývoj chorvatské opozice.....	29
5.2 Stjepan Radić.....	36
5.3 Svetozar Pribičević.....	41

2. část: Kulturní kontakty	47
1. Československo-jihoslovanské ligy	47
1.1 Ligy v Československu	47
1.2 Ligy v Království SHS (Jugoslávii)	48
2. Chorvatští Češi a moravští Chorvati	51
2.1 Češi v Chorvatsku	51
2.1.1 Česká beseda Záhřeb	53
2.2 Moravští Chorvati	54
3. Kulturní kontakty	56
3.1 Studenti	56
3.2 Divadlo	57
3.2.1 Chorvatská dramatika u nás	57
3.2.2 Česká dramatika v Chorvatsku	60
3.3 Literatura	61
3.3.1 Chorvatská literatura v Československu	61
3.3.2 Česká literatura v Chorvatsku	62
3.4 Hudba a výtvarné umění	64
3.4.1 Čeští hudebníci v Chorvatsku	64
3.4.2 Čeští výtvarní umělci v Chorvatsku	64
3.4.3 Chorvatští hudebníci v Československu	65
3.4.4 Chorvatští výtvarní umělci v Československu	65
4. Turistika	66
Resumé	68
Závěr	69
Použité prameny a literatura	71
1. Prameny (publikované dokumenty, bibliografie, korespondence)	71
2. Literatura	72
3. Dobové novinové a časopisecké články	77

ÚVOD

Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila Československo-chorvatské vztahy v období 1918–1938, s přihlédnutím k politickým a kulturním vztahům česko-chorvatským.

Historii československo-jihoslovanských vztahů se v meziválečném období věnovala řada českých historiků, například Zdeněk Sládek, Marta Romportlová, Veselin Starčević, Pavel Hradečný, Miroslav Šesták a další. V současnosti se touto problematikou zabývá např. Ladislav Hladký, jenž se podrobně věnuje vztahu Jihoslovanů k Masarykovi, Tomáš Chrobák, který zkoumá problematiku opozice v meziválečné Jugoslávii a dále Miroslav Tejchman, který napsal mimo jiné i kapitolu o meziválečné Jugoslávii v rámci kolektivní syntézy *Dějiny jihoslovanských zemí*. Malou dohodou a hospodářskými dějinami Balkánského poloostrova se zabývá Drahomír Jančík. Co se týká zahraničních autorů, byly pro mě cenné zvláště práce Ljubo Bobana o chorvatské opozici. Z prací literárně historických je třeba vzpomenout zejména knih Ivana Dorovského, Miroslava Kvapila a Dušana Karpatského. Českou menšinou v Chorvatsku se zabýval Jan Auerhan, chorvatskou menšinou u nás Adolf Turek a nověji jeho chorvatský kolega Dragutin Pavličević nebo u nás Richard Jeřábek.

Co se týče pramenů, využila jsem v rámci své práce především publikované československé diplomatické dokumenty a dále korespondenci předních osobností, ať už vydané u nás nebo v Chorvatsku. Dále byly použity dobové novinové a časopisecké články, opět české i chorvatské. (Blíže viz. seznam literatury.)

Práce je rozčleněna do dvou částí, které se dále dělí na kapitoly a podkapitoly.

První část práce se zabývá politickými, hospodářskými a vojenskými kontakty mezi Československem a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců (později Jugoslávie), jehož byly chorvatské země po roce 1918 součástí. Tyto vztahy a kontakty byly určovány nejen vnitřní politikou těchto dvou států, ale také zájmy Malé dohody, jejímiž členy bylo Československo a Jugoslávie spolu s Rumunskem, a zájmy tehdejších evropských velmocí.

Ačkoliv chorvatské země byly po válce součástí společného srbsko-chorvatsko-slovinského státu, Chorvaté se s tímto státem bezezbytku neztotožnili. Pro pochopení příčin

chladnějšího a později dokonce opozičního postoje Chorvatů ke společnému státu je v první kapitole podrobněji nastíněn průběh a okolnosti vzniku Království SHS. Pro vývoj vztahu chorvatského etnika ke Království SHS byl však rozhodující i další vývoj, vnitropolitický i hospodářský, a proto i ten je nastíněn v první části práce. Vznik a vývoj chorvatské opozice je obsahem závěrečné kapitoly první části práce, stejně jako vztahy jejích vůdců k ČSR a jejím politickým představitelům.

Druhá část práce se zabývá česko-chorvatskými kulturními styky. Tyto vztahy mají kořeny už v dobách Rakouska-Uherska, kdy žili Češi i Chorvaté ve společném státě. Po válce a vzniku nástupnických států kontakty neustaly, ba naopak, docházelo k jejich rozvoji, i díky úsilí Československo-jihoslovanských lig a dalších spolků budujících a rozvíjejících československo-jihoslovanskou vzájemnost. Velký podíl na tomto příznivém vývoji měla také existence národnostních menšin Čechů v Chorvatsku a Chorvatů na Moravě. Obzvláště chorvatští Češi vyvíjeli ve sledovaném období, a vlastně vyvíjejí dodnes, bohatou kulturní činnost, která jistě stojí za zmínku a již je věnována kapitola ve druhé části práce. Zmíněn je také turismus, který rovněž svým dílem přispěl k rozvoji česko-chorvatských vztahů.

1. ČÁST: POLITICKÝ VÝVOJ

1. VZNIK NOVÝCH STÁTŮ

Vznik samostatného Československa a Království SHS umožnila první světová válka, na jejímž konci došlo k rozpadu Rakouska-Uherska a Slovanům z habsburské monarchie se tak otevřela cesta k plnému národnímu a státnímu osamostatnění.

1.1 Vznik Československa

Už v září 1915 vznikl ve Švýcarsku pod Masarykovým vedením Český zahraniční komitét, později bylo centrum zahraničního odboje přeneseno do Francie, kde byla v únoru 1916 vytvořena Československá národní rada (dále jen ČSNR), která zastupovala zájmy Čechů a Slováků žijících za hranicemi Rakouska-Uherska a měla také na starosti čs. legie.¹ V roce 1917 vznikla samostatná Národní rada také v Rusku (celý název Národní rada československá na Rusi).² Zahraniční odboj se tedy přechodně rozdvojit. V létě 1918 byla ČSNR postupně uznána dohodovými velmocemi jako jediná představitelka československého národa. 14. října 1918 vytvořili představitelé ČSNR Prozatímní československou vládu.

Odboj byl organizován také uvnitř monarchie. Představitelkou domácího odboje byla tajná organizace Maffie, vedená Edvardem Benešem a po jeho odchodu do emigrace v roce 1915 Přemyslem Šámalem. Orgánem koordinujícím českou prorakouskou politiku byl Český svaz. Spolu s Českým svazem poslanců říšské rady vznikl r. 1916 také Národní výbor, který zastřešoval všechny politické strany zemí Koruny české. S pokračující válkou odpor proti ní rostl. 17. května 1917 uveřejnili čeští spisovatelé pod vedením Jaroslava Kvapila manifest protestující proti habsburské politice Českého svazu.³ Byla vytvořena ilegální Dělnická rada, která organizovala stávky, docházelo také ke vzpourám v armádě. 6. ledna 1918 byl do Prahy

¹ Členy ČSNR se stali T. G. Masaryk, J. Dürich (vyloučen v únoru 1917), M. R. Štefánik a E. Beneš. Rada zahájila svou činnost 14. 5. 1916. Jejími tiskovými orgány byly *La Nation Tchèque* a *Československá samostatnost*.

² Předsedou této rady zřízené carským ministerstvem zahraničních věcí se stal J. Dürich, celkem měla 12 členů. Fakticky tato rada nikdy nezahájila svou činnost.

³ Dne 30. května 1917 pronesl předseda Českého svazu F. Staněk v říšské radě tzv. Státoprávní prohlášení českého svazu, v němž deklaroval nespokojenost české politiky s dualismem v monarchii a přání připojení Slovenska k českým zemím, s nimiž by tak vytvořilo v rámci monarchie přeměněnou na spolkový stát novou zemi. Bylo také propagováno právo českého národa na sebeurčení.

svolán generální sněm českých poslanců říšské rady a zemských sněmů, který vydal tzv. Tříkrálovou deklaraci. Tento dokument, jehož autorem byl A. Rašín, vytýčil program české politiky, který zahrnoval vytvoření samostatného československého státu.

V červenci 1918 vznikl po dohodě českých politických stran Národní výbor Československý (NVČ), v němž byli členové zastoupeni podle výsledků voleb z roku 1911 a přijati byli také zástupci Slovenska. Tento výbor měl za úkol přípravu převzetí moci a základních zákonů nového státu. NVČ navázal styky s Národní radou československou v Paříži, uznal ji také jako prozatímní vládu.

Dne 28. října 1918 byla vyhlášena samostatná Československá republika. Funkci prozatímní vlády převzal Národní výbor složený z tzv. „mužů 28. října“ (Alois Rašín, Antonín Švehla, František Soukup, Jiří Stříbrný a Vavro Šrobár), který také vydal zákon o zřízení samostatného československého státu. 30. října také Slovenská národní rada rozhodla přijetím tzv. Martinské deklarace o připojení Slováků k nově vzniklému státu.

K přijetí prozatímní ústavy došlo 13. listopadu 1918, o den později poprvé zasedalo Národní shromáždění. Prezidentem byl zvolen T. G. Masaryk (vrátil se z exilu 21. prosince 1918), předsedou tzv. vlády „všenárodní koalice“ se stal Karel Kramář.

Mladá československá republika musela překonávat problémy na Slovensku, kde se projevíly separatistické tendence tamních Maďarů, bylo také nutno vyřešit otázku německých provincií vytvořených na československém území (po neúspěšných jednáních byly nakonec tyto provincie vojensky obsazeny), vojenský konflikt s Polskem o Těšínsko a připojení Podkarpatské Rusi. ČSR se také podílela na intervenci proti Maďarské republice rad a v roce 1921 mobilizovala při pokusu Karla Habsburského o restauraci v Maďarsku.

1.2 Vznik Království Srbů, Chorvatů a Slovinců

Předzvěstí vzniku samostatného jihoslovenského státu se stalo vytvoření Národní rady Slovinců, Chorvatů a Srbů (Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba) v Záhřebu 5. a 6. října 1918. Národní rada fungovala jako ústřední orgán Jihoslovanů v Rakousku-Uhersku. Jejím

předsedou byl zvolen Slovinec Anton Korošec.⁴ 14. října se Národní rada prohlásila jediným politickým představitelem jihoslovanských zemí Rakouska-Uherska a vyhlásila požadavek na sjednocení veškerého jihoslovanského obyvatelstva na celém jím obývaném území do suverénního jednotného demokratického státu.⁵ Zároveň odmítla řešení národnostní otázky v monarchii nastíněné v manifestu císaře Karla I. z 16. října 1918 a vyhlásila požadavek na zastoupení Slovinců, Chorvatů a Srbů na mírové konferenci.

Dne 29. října 1918 vyhlásil na svém zasedání chorvatský sněm odtržení Chorvatska od Uher a jeho přistoupení ke vznikajícímu společnému státu Slovinců, Chorvatů a Srbů. Národní rada byla prohlášena ústřední vládou tohoto státu a ještě 29. října byly ustaveny vlády zemské. V čele zemské vlády pro Chorvatsko a Slavonii stál bán Mihalović.

O dva dny později, 31. října, oznámila záhřebská Národní rada dohodovým velmocem odtržení jihoslovanských zemí od Rakouska-Uherska a vznik Státu Slovinců, Chorvatů a Srbů (Država Slovenaca, Hrvata i Srba). Pro tento stát bylo doslova životně důležité, aby jej velmoci uznaly jako suverénní. V opačném případě hrozilo, že s ním bude nakládáno jako s částí poraženého Rakouska-Uherska a dojde i k odtržení některých jeho území ve prospěch Itálie. Italská vojska skutečně v průběhu listopadu začala obsazovat oblasti Istriie a překročila i demarkační linii stanovenou dohodou o příměří. K tomu se navíc přidaly sociální nepokoje, několik povstání „zeleného kádru“, rozvratné pokusy anarchistů i řádění rakousko-uherských a německých vojáků vracejících se ze soluňské fronty.⁶ Dohodové velmoci navíc s uznáním nového státu otálely.

⁴ Dalšími členy předsednictva byli zvoleni S. Pribičević, A. Pavelić, S. Budisavljević, M. Drinković a M. Lorković.

⁵ Druhým představitelem Jihoslovanů v Habsburské monarchii byl Jihoslovanský výbor v Paříži (jehož předchůdcem byl Chorvatský výbor v Římě), který už v roce 1915 vytvořili emigranti z Rakouska-Uherska a v jehož čele stál dalmatský Chorvat Ante Trumbić. Cílem JV bylo vytvoření samostatného státu Jihoslovanů žijících pod nadvládou Habsburků. Později výbor přesídlil do Londýna, kde zahájil ostrou protirakouskou kampaň. V roce 1917 jednali zástupci JV se srbskou vládou na Korfu. Jednání vyvrcholila 20. července 1917 podepsáním Korfské deklarace srbským premiérem Nikolou Pašičem a předsedou JV Ante Trumbićem, v níž byl vyhlášen úmysl osvobodit a poté sjednotit Jihoslovanů z Rakouska-Uherska se Srby a Černohorci pod vládou dynastie Karadjordjevićů. Deklarace však neřešila otázku vnitřního uspořádání budoucího státu.

⁶ Jednotky „zeleného kádru“ začaly vznikat v chorvatských a slovinských horách a v oblasti jižních Uher na podzim roku 1917. Byly to skupiny zběhů z rakouské armády. Na jaře 1918 už v podstatě tvořily samostatnou armádu, která přepadala panská sídla i celé osady, železniční stanice, vraždila úředníky a četníky. V Chorvatsku byli rozšířeni především v okolí Záhřebu, Karlovace, Daruvaru a Otočace, největší skupina v monarchii operovala v okolí Petrovy hory (Petrova gora severně od Gliny v Chorvatsku). Podrobněji o tomto problému viz. TEJCHMAN, Miroslav: *Revoluční hnutí na Jadranu za 1. světové války*. Slovanské historické studie 6, 1966, s. 127–158.

Pod tlakem nepříznivých okolností se Národní rada obrátila s žádostí o pomoc k srbské vládě. Srbsko bylo mezinárodně uznáno a bylo chápáno jako vítězný stát. Už v roce 1914 vyhlásilo úmysl bojovat i za osvobození Jihoslovanů žijících v Habsburské monarchii a v roce 1917 uzavřelo s Jihoslovanským výborem, tedy představitelem jihoslovanské emigrace z habsburské monarchie, Korfskou deklaraci, podle níž se měli Jihoslované z Rakouska-Uherska spojit se Srbským knížectvím pod vládou Karadjodjevićů. Podle deklarace měl být nový stát konstituční demokratickou parlamentní monarchií, v níž by si byla rovna národní jména, vlajky, vyznání i obě abecedy, tedy cyrilice a latinka. Deklarace však neřešila otázku vnitřního uspořádání budoucího státu, tou se mělo zabývat budoucí ústavodárné shromáždění.

Počátkem listopadu proběhlo jednání zmocněnců Národní rady a Jihoslovanského výboru se srbskými zástupci v Ženevě uzavřené Ženevskou deklarací. Podle ní měla být zřízena centrální jugoslávská vláda, která by spravovala společné záležitosti, zároveň by však fungovaly Národní rada v Záhřebu a srbská vláda v Bělehradě. Tato deklarace však nikdy nevstoupila v platnost. Jihoslovanům z habsburské monarchie tak hrozilo, že na ně bude i nadále nahlíženo jako na součást poraženého státu a na jejich území bude nastolena spojenecká správa.

Za těchto okolností proběhla koncem listopadu v Bělehradě další jednání. 1. prosince 1918 předali zástupci Národní rady regentu Alexandrovi⁷ adresu vyslovující se pro spojení Státu SHS se Srbskem a Černou Horou.⁸ Ve své odpovědi z téhož dne vyhlásil regent Alexandr Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (Kraljevina, Srba, Hrvata i Slovenaca, dále Království SHS).⁹

Jihoslované z Habsburské monarchie tedy dosáhli svého cíle – vytvoření společného státu – ovšem poněkud jiným způsobem, než si představovali. O budoucím uspořádání státu (republika nebo monarchie) a o tom, kdo mu bude vládnout totiž měla původně rozhodnout skupština (parlament) zvolená všeobecným hlasovacím právem. Regent celou věc uspíšil. Fakticky deklaroval společný stát jako hotovou věc, přestože ústava byla schválena až v roce

⁷ Alexandr Karadjordjević vládl jménem svého otce Petra I., který vladařské povinnosti již delší dobu pro svůj pokročilý věk nevykonával.

⁸ Černá Hora byla od 24. listopadu 1918 součástí Srbska, podobně jako Vojvodina, jejíž zástupci odhlasovali spojení se Srbskem 25. listopadu.

⁹ Království Srbů, Chorvatů a Slovinců tvořilo Srbské království, Černá Hora, Chorvatsko, Slavonie, Srem, Dalmácie, Bosna a Hercegovina, Vojvodina a Slovinsko.

1921. U Jihoslovanů z habsburské monarchie byly navíc motivem sjednocení spíše obavy ze zmatků, anarchie a územních ztrát.

Bez ohledu na názor politických stran prosadil regent také vlastního kandidáta na ministerského předsedu Stojana Protiće. Vláda Království SHS byla ustavena 20. prosince 1918 a byli v ní zastoupeni představitelé většiny tehdy existujících politických stran Srbska i někdejších jihoslovanských zemí z bývalého Rakouska-Uherska, s výjimkou federalistů a těch, co odmítali monarchii.¹⁰ Národnostní složení vlády bylo neproporcionální, spolu s 13 Srby v ní zasedali pouze čtyři Chorvati, dva Slovinci a jeden bosenský muslim.

Z necelých 12 milionů obyvatel Království SHS tvořili konstitutivní národy Srbové (asi třetina obyvatelstva), Chorvati (přes 20%) a Slovinci (8%), kromě nich zde však žilo i velké množství různých etnických skupin – Bosňáci, Makedonci, Němci, Maďaři, Albánci, Rumuni, Turci a také asi 115 000 Čechů a Slováků. Království SHS bylo zároveň zemí tří konfesí – pravoslavné, katolické a muslimské. Všem občanům Království SHS bylo smlouvou mezi dohodovými mocnostmi a Královstvím SHS ze Saint-Germain z 10. září 1919 garantováno právo na život a svobodu, stejně jako rovnost před zákonem a stejná občanská a politická práva: „*Stát Srbů, Chorvatů a Slovinců se zavazuje poskytnout všem obyvatelům plnou a úplnou ochranu života a svobody bez ohledu na původ, národnost, jazyk rasu nebo víru; Všichni srbsko-chorvatsko-slovinští příslušníci si budou rovni před zákonem a budou požívat stejných občanských práv bez ohledu na rasu, jazyk nebo víru.*“¹¹ Totéž bylo potvrzeno v tzv. Vidovdanské ústavě vydané 28. června 1921.¹² Podle zákona z roku 1920 však příslušníci národnostních menšin neměli volební právo. První volby se konaly 28. listopadu 1920.

¹⁰ Protićova vláda padla již v létě 1919. Příčinou byly nejen neshody jejích členů v otázkách vnitřní a agrární politiky, ale i osobní antipatie a spory stranických vůdců. Celkem se za dobu trvání Království SHS, tedy do roku 1929, vystřídal na 25 vlád.

¹¹ Ugovor između savezničkih i udruženih sila i Države Srba, Hrvata i Slovenaca (o manjinama), (sa prilozima), Sen-Žermen, 10. septembar 1919. in: STOJKOVIĆ, Momir (ed): *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*. Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama. II tom (1919–1945). Beograd 1998, č. 220, s. 34–49. Glava I, član 2.: „*Država Srba, Hrvata i Slovenaca obavezuje se da svim stanovnicima da punu i potpunu zaštitu života i slobode bez obzira na poreklo, narodnost, jezik, rasu ili veru.*“ (s. 35). „*Svi srpsko-hrvatsko-slovenački pripadnici biće jednaki před zakonom i uživaće ista građanska prava bez obzira na rasu, jezik ili veru.*“ (s. 36).

¹² Zatímco Srbové, Chorvaté a Slovinci byli uznáni jako tři samostatné větve jugoslávského národa, Makedonci a Černohorci byli považováni za Srby a muslimové v Bosně pouze za příslušníky náboženské obce.

17. srpna 1921 se po smrti krále Petra I. (1903–1921) ujal vlády Alexandr Karadjordjević (1921–1934). Jeho oporou byla především armáda (zvláště jemu oddaná tajná důstojnická organizace Bílá ruka), sám také rozhodoval o zahraniční politice státu a snažil se co nejvíce posílit svůj vliv i na politiku vnitřní.

1.3 Navázání diplomatických styků

Československo ještě v listopadu 1918 vyslalo do Záhřebu k Národní radě svého neoficiálního delegáta Emila Šimka (byl zřízen tzv. úřad plnomocníka), který sem však dorazil až po vyhlášení Království SHS. Oficiální diplomatické styky mezi ČSR a Královstvím SHS byly navázány k 9. lednu 1919.

Na počátku června 1919 pak bylo zřízeno řádné československé vyslanectví v Bělehradě, v jehož čele stál Antonín Kalina, který se významně zasloužil o pozdější vznik československo-jugoslávské aliance. V letech 1919 a 1920 pak byly ustaveny zastupitelské úřady Československa v Lublani (generální konzulát od roku 1920), Záhřebu (konzulát 1920–1930, generální konzulát 1930–1939), Sarajevu a Splitu. Československý konzulát byl zřízen také v Rijece, která byla ovšem obsazena Itálií.

Vyslanectví Království SHS v Praze fungovalo od ledna 1919, konzulát sídlil v Brně a od roku 1930 také v Ostravě.

2. MALÁ DOHODA

2.1 Vznik Malé dohody

Představitelé československého a jihoslovanského protihabsburského odboje aktivně spolupracovali už v průběhu první světové války. Jejich součinnost pokračovala také na pařížské mírové konferenci, kde bylo jejich cílem mezinárodní uznání samostatnosti jejich států a garance hranic.¹³ Jejich postup byl také namířen proti revizionistickým snahám Maďarska a restauraci Habsburků. Maďarský tisk (list Pesti Hírlap) už tehdy posměšně nazval československo-jihoslovansko-rumunský blok Apro Entente, Malá dohoda. Vedoucím činitelem Malé dohody se stalo hospodářsky i politicky nejvyspělejší Československo. „Československo a zvláště jeho ministr zahraničních věcí Edvard Beneš hráli v alianci nejvýraznější roli. Bez nadsázky lze tvrdit, že Beneš byl inspirátorem jejího zrodu, osobou určující směry její aktivity, jejím advokátem před západními politiky i zprostředkovatelem sporů tu a tam se objevujících mezi Jugoslávií a Rumunskem.“¹⁴

Dne 14. srpna 1920 byla v Bělehradě uzavřena bilaterální dohoda mezi Československem a Královstvím SHS, kterou podepsali její ministři zahraničních věcí Edvard Beneš a Momčilo Ninčić.¹⁵ Hlavním úkolem spolku byl společný postup proti maďarskému revizionizmu, společná obrana, spolupráce na poli zahraniční politiky a také hospodářství. Malá dohoda se také stala platnou překážkou pro snahy Habsburků o znovuzískání svých někdejších pozic ve střední Evropě, což se prokázalo při pokusech Karla Habsburského o restauraci v Maďarsku v březnu a v říjnu 1921, proti němuž ČSR, Království SHS a Království Rumunska společně vystoupily. Tato událost také významně přispěla k dotvoření Malé dohody. Smlouva mezi Československem a Rumunskem byla podepsána 23. dubna 1921 a mezi Královstvím SHS a Rumunskem 7. června 1921.¹⁶

¹³ O spolupráci mezi delegacemi Československa a Království SHS viz. např. KRIZMAN, Bogdan – HRABAK, Bogumil (edd.): *Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920*. Beograd 1960.

¹⁴ ESSEN, Andrzej: *Malá dohoda jako nástroj československé zahraniční politiky*. In: *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. II.díl. Sborník mezinárodní vědecké konference. Edd: Jaroslav Valenta, Emil Voráček a Josef Harna. Praha 1999, s. 563.

¹⁵ STOJKOVIĆ, Momir (ed): *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*. II tom (1919–1945). Beograd 1998, č. 230, s. 122–123.

¹⁶ Smlouvy mezi Královstvím SHS a Rumunskem byly zaměřené také proti Bulharsku. Později, v roce 1934, uzavřela Jugoslávie, Rumunsko, Řecko a Turecko tzv. Balkánský pakt, který byl taktéž namířen proti Bulharsku.

Dne 31. srpna 1922 byly v Mariánských Lázních uzavřeny ještě tři multilaterální smlouvy doplňující vojenské závazky o sliby vzájemné politické a hospodářské spolupráce.¹⁷

Politicky se státy Malé dohody orientovaly především na Francii, která se jako vítězná mocnost měla stát garantem smluv. Velmoci Malou dohodu podporovaly také proto, že tvořila součást tzv. sanitárního kordonu, který měl bránit šíření vlivu sovětského Ruska do Evropy.

V letech 1923 a 1926 byly mezi státy Malé dohody prodlouženy vojenské smlouvy, které byly roku 1929 přeměněny na trojstrannou dohodu.

Z důvodu centralistického charakteru společného státu a rostoucího srbského hegemonismu sílily národnostní rozpory. Král se rozhodl řešit vnitropolitické rozpory nastolením neparlamentní vlády, která bude odpovědná přímo jemu. Proti vyhlášení diktatury krále Alexandra (6. ledna 1929) se oficiálně nepostavilo ani Československo ani Francie.¹⁸ Ke kritice poměrů v Jugoslávii docházelo pouze ze strany jednotlivců, nejčastěji umělců nebo publicistů, např. redaktora Lidových novin Huberta Ripky.

V roce 1929 (21. května) byl v Bělehradě uzavřen Obecný akt o řízení smířčím, rozhodčím a soudním mezi státy Malé dohody, který podrobně upravoval řešení vzájemných sporů.¹⁹ Tento dokument neměl fakticky velký význam, spíše měl navenek demonstrovat jednotu malodohodových spojenců.

V roce 1930 (27. června) byla ve Štrbském Plesu přijata Doplňující smlouva úmluvám o přátelství a spolupráci mezi státy Malé dohody, v níž bylo zakotveno, že se ministři zahraničních věcí budou setkávat nejméně jednou ročně, a že ve vzájemných vztazích mezi státy MD i jinými státy a Společností národů musí být dodržován princip rovnoprávnosti.²⁰

¹⁷ STOJKOVIĆ, Momir (ed): *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*. II tom (1919–1945). Beograd 1998, č. 241, s. 154–155.

¹⁸ Stanovisko československého ministerstva zahraničí bylo takové, že situaci v Jugoslávii zřejmě nebylo možné řešit jiným způsobem a že se jedná pouze o řešení dočasné, jak to vyplývá z cirkulárního telegramu E. Beneše z 11. ledna 1929. DEJMEK, Jindřich (ed.): *Edvard Beneš. Cirkulární telegramy 1920–1935*. Praha 2002, č. 143, s. 151–152.

¹⁹ STOJKOVIĆ, Momir (ed): *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*. II tom (1919–1945). Beograd 1998, č. 282, s. 323–332.

²⁰ STOJKOVIĆ, Momir (ed): *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*. II tom (1919–1945). Beograd 1998, č. 284, s. 342–344.

2.2 Malá dohoda ve 30. letech

V roce 1931 státy Malé dohody vystoupily proti projektu rakousko-německé celní unie, o rok později se společně ohradily proti italské myšlence tzv. Paktu čtyř tvořeného velmocemi, který by rozhodoval o zásadních otázkách evropské politiky. „*Itálie vycházela z kritiky Společnosti národů, jejíž jednání, snažící se respektovat demokratické principy, se jí zdálo málo účinné a příliš zdlouhavé, a tvrdila, že direktorium velmocí by jednalo rychleji a účinněji.*“²¹

V roce 1933 (16. února) byl v Ženevě podepsán Organizační pakt Malé dohody, kterým byly dosavadní smlouvy prodlouženy na neomezenou dobu.²² Byla ustanovena Stálá rada složená z ministrů zahraničních věcí, která měla Malou dohodu řídit, a její sekretariát, který sídlil v zemi, jejíž ministr zahraničí právě předsedal Stále radě. Pobočka sekretariátu byla také v sídle Společnosti národů v Ženevě.

S nástupem Hitlera k moci, stále silnější hospodářskou orientací Jugoslávie na Německo a také postupující fašizací země se Malá dohoda začala postupně hroutit. První rozpor se projevil v roce 1934, kdy Československo a Rumunsko de iure uznaly Sovětský svaz, ale Jugoslávie tento krok odmítla s ohledem na příbuzenské vztahy srbské královské dynastie Karadjodjevićů s Romanovci, kteří vládli v carském Rusku před rokem 1917.

V roce 1935 se stal jugoslávským premiérem Milan Stojadinović, který podporoval politické i ekonomické vazby své země na Německo. Právě vztahy k Německu a k Sovětskému svazu byly těmi faktory, které Malou dohodu rozdělovaly a oslabovaly.

V roce 1936 se vytvořila osa Berlín-Řím a Středomoří a Balkán byly Německem uznány za zájmovou sféru Itálie. Následovaly spojenecké smlouvy Jugoslávie s Itálií a Bulharskem. Malá dohoda se v roce 1936 společně ohradila proti zavedení všeobecné branné povinnosti v Rakousku, přesto i nadále docházelo k jejímu oslabování.

²¹ ORT, Alexandr: *Koncepce československé zahraniční politiky*. In: Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. II.díl. Sborník mezinárodní vědecké konference. Edd: Jaroslav Valenta, Emil Voráček a Josef Harna. Praha 1999, s. 497. Proti této koncepci evropské politiky se postavila demokraticky smýšlející evropská veřejnost a tak se její realizaci Italům nepodařilo prosadit. Nakonec však byla přece jen přijata umírněnější verze projektu, kterou vypracovali Francouzi a s níž Malá dohoda v podstatě souhlasila.

²² STOJKOVIĆ, Momir (ed): *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*. II tom (1919–1945). Beograd 1998, č. 289, s. 360–363.

Francie a Československo se pokoušely zachovat slábnoucí spojenecké vazby s Jugoslávií, proti jejíž vládní politice se stavěla i silná domácí opozice. Návštěvu prezidenta Edvarda Beneše a francouzského ministra zahraničí Emila Delbosa v Bělehradě v roce 1937 provázely masové demonstrace stoupců malodohodového a francouzského spojení. Prezident Beneš se v roce 1936 pokoušel prosadit uzavření spojenecké smlouvy mezi Malou dohodou a Francií, aby bylo možné rozšířit oblasti zájmu MD. Tehdy však už byla Malá dohoda pro jugoslávskou vládu i regenta Pavla fakticky mrtvá.

3. HOSPODÁŘSKÁ A VOJENSKÁ SPOLUPRÁCE

3.1 Poválečná hospodářská situace Československa

První světová válka znamenala pro české země zastavení rychlého hospodářského vývoje, průmyslová a zemědělská produkce poklesla během války asi na polovinu. S rozpadem Rakouska-Uherska bylo také ztraceno rozsáhlé celně chráněné odbytí, které nemohly nástupnické státy nahradit. Navíc vznikem nového státu došlo ke spojení zemí na odlišné hospodářské úrovni. Přesto na tom bylo ČSR po válce lépe než většina ostatních nástupnických států. Bylo průmyslově – agrárním státem, kde dominoval především průmysl lehký, potravinářský a spotřební.

Válka a její následky s sebou přinesly značný rozvrat československého hospodářství, který však naštěstí netrval příliš dlouho. Už v roce 1920 došlo ke zlepšení situace, ještě úspěšnější byl hlavně díky rekordní úrodě, dobrému vývozu a na poměry střední Evropy nízké inflaci rok následující. V roce 1919 byla provedena Rašínova měnová reforma, která vytvářela příznivé podmínky pro nastartování ekonomiky. V roce 1919 byla také vyhlášena pozemková reforma, jejíž provedení se protáhlo až do 20. let a bylo nedůsledné.

Koncem roku 1921 a hlavně v roce 1922 přišla poválečná hospodářská krize, která tento příznivý trend narušila. Naštěstí byla krize brzy překonána, už v roce 1923 byl ekonomický růst obnoven, v roce 1924 dosáhl průmysl předválečné úrovně, zemědělství o rok později.²³ Následovala šestiletá hospodářská konjunktura (do roku 1929), přerušena pouze dočasným propadem průmyslu v roce 1926, který byl zapříčiněn nástupem německého zboží na světové trhy. Německo bylo také největším zahraničněobchodním partnerem Československa.

V roce 1929 propukla světová hospodářská krize, která zasáhla Československo sice o něco později než nejvyspělejší země, ale trvala déle.²⁴ Nejhlubší propad hospodářství byl zaznamenán v letech 1933–1934, kdy už ve světě krize pomalu odeznívala. Krize výrazně

²³ Podrobněji o vývoji československé ekonomiky těsně po světové válce viz. LACINA, Vlastislav: *Formování československé ekonomiky 1918–1923*. Praha 1990.

²⁴ Podrobněji o hospodářské krizi v ČSR viz. LACINA, Vlastislav: *Velká hospodářská krize v Československu 1929–1934*. Praha 1984.

postihla zejména zahraniční obchod a na něm závislá vývozní odvětví, zejména průmysl spotřebních výrobků jako textilu, skla a porcelánu.

V zemědělství se krize projevila především úpadkem cen, vzrostlo zadlužení venkova, investice do zemědělství ustaly. Podporu státu potřebovaly i banky a lidové peněžní ústavy. S krizí byl spojen také obrovský růst nezaměstnanosti, pokles mezd a v důsledku toho pokles kupní síly a snížení životní úrovně obyvatelstva.

K překonání krize významně přispěla vláda Jana Malypetra ustavená v roce 1932. Hospodářské úrovně před krizí však už Československo do druhé světové války nedosáhlo, především z důvodu rostoucího ohrožení ze strany nacistického Německa.

3.2 Poválečná hospodářská situace Království SHS

Království SHS bylo v podstatě agrárním státem (téměř 80% populace tvořilo zemědělské obyvatelstvo, zatímco v průmyslu bylo zaměstnáno asi 10% z celkového počtu pracujících), jehož jednotlivé části byly navíc na rozdílné hospodářské úrovni.²⁵ Zemi také tížily následky války, které postihly obzvláště Srbsko (ztráta asi jedné čtvrtiny obyvatelstva, zničení průmyslové výroby a dopravních sítí atd.) a vysoké zadlužení kvůli válečným půjčkám ze zahraničí (asi šest a půl miliardy dinárů). Celkové válečné škody v Království SHS se odhadují na šest miliard poválečných franků.²⁶

Otázku měny řešilo Království SHS podobně jako Československo nejprve kolkováním rakouských korun v roce 1919, v roce 1920 pak byla zavedena společná měna – dinár. Staré rakouské koruny byly tehdy nahrazeny v poměru 4 : 1, což ale neodpovídalo skutečnému kurzu těchto měn. Zatímco srbským zemím měnová reforma hospodářsky pomohla, chorvatské a slovinské oblasti utrpěly velké škody. V roce 1919 byl také zaveden jednotný celní tarif na celém území. Aby bylo možné vybudovat jednotný národní trh, bylo nejprve nutné postavit dopravní síť, která by propojila všechny části monarchie. Při budování průmyslu měly pomoci zahraniční půjčky a investice.

²⁵ Hospodářsky nejsilnější byly země obývané Slovinci, Slavonie a Vojvodina, zatímco Dalmácie, Bosna a Hercegovina a Makedonie byly oblastmi zaostalými s převládajícím naturálním selským hospodářstvím. I přes rozvinutou průmyslovou výrobu v některých oblastech, bylo agrární zemi i Srbsko.

²⁶ Zdroj: ROMPORTLOVÁ, Marta – SLÁDEK, Zdeněk: *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918–1938*. Brno 1994.

Nezbytně nutné bylo také provedení agrární reformy, která byla zahájena v únoru 1919. Již počátkem roku bylo vydáno „Předběžné ustanovení o přípravě pozemkové reformy“, čímž také došlo ke zrušení pozemkové závislosti rolníků (kmetstva) v jihosrbských oblastech a Bosně a Hercegovině (jednalo se asi o 37 000 rolníků). Rozparcelována byla půda patřící Habsburkům a jiným cizincům (zvláště maďarské šlechtě) a také církvi. Velkostatkářům byla zabavena půda přesahující povolený limit, stát jim za ni ovšem poskytl náhradu.

Ve 20. letech 20. století prožívalo Království SHS hospodářskou konjunkturu, podporovanou od poloviny 20. let stále větším přílivem zahraničního kapitálu. Převládal textilní a potravinářský průmysl, naopak těžký průmysl byl nerozvinutý a většina vytěžených surovin se vyvážela. Kromě toho značnou část jugoslávského exportu tvořily zemědělské produkty, z nichž nejvýznamnější byla pšenice a kukuřice.

Už v roce 1927 však Království SHS postihla velká neúroda a koncem 20. let navíc přišla celosvětová hospodářská krize, která těžce zasáhla i Jugoslávii. Postiženo bylo zvláště zemědělství, došlo také ke zhroucení vývozu a úpadku měny, v roce 1933 devalvoval dinár na 40% své hodnoty z roku 1928. Průmysl tolik neutrpěl, hlavně díky vládním ochranným opatřením. Naopak v zemědělství se neblaze projevil úpadek cen, především obilí, který s sebou sice nepřinesl snížení zemědělské výroby, ale venkovské obyvatelstvo bylo nuceno se ve velké míře zadlužovat. Bylo také stále těžší hledat zahraniční odbytiště pro zemědělské výrobky. V důsledku hospodářské krize největší jugoslávští věřitelé a investoři (Francie, Británie, USA) uzavírali své trhy, na jejich místo začalo nastupovat Německo, které s Podunajím – zejména po nástupu Adolfa Hitlera k moci – počítalo jako se součástí svého Grossraumwirtschaft (velkého hospodářského prostoru).

V polovině 30. let došlo k oživení jugoslávské ekonomiky. Značným rozvojem procházel těžký a zbrojní průmysl, začala se zlepšovat také technická vybavenost v zemědělství a rostly také plochy oseté obilninami a jejich výnosy. Zahraniční kapitál hrál v rozvoji jugoslávské ekonomiky i nadále významnou roli, zatímco francouzské investice klesaly, rostly ty anglické, švýcarské a zejména německé.

Na ekonomickém pronikání Německa do jihovýchodní Evropy ve 30. letech měla velký podíl hospodářská krize.²⁷ Německo bylo na rozdíl od Británie či Francie schopné odebírat zemědělské přebytky zemí střední a jihovýchodní Evropy, protože jeho vlastní zemědělství nebylo ani v úrodných letech soběstačné. Německo se prostřednictvím Rumunska, které považovalo za slabý článek, snažilo politicky a hospodářsky rozleptávat Malou dohodu. Když však zjistilo, že se mu to především díky úsilí rumunského ministra zahraničí Titulesca nedaří, zaměřilo svou pozornost na dalšího člena Malé dohody – Jugoslávii.²⁸

V květnu 1934 byla uzavřena jugoslávsko-německá obchodní smlouva. Německu šlo hlavně o dovoz surovin z Jugoslávie. Mezi Německem a Jugoslávií byla také uzavřena dohoda o cestovním ruchu. V Bělehradě byla zřízena Německá cestovní kancelář (Deutsches Verkehersbüro), která prostřednictvím svého ředitele Franze Neuhausena napomáhala šíření nacistické ideologie v Jugoslávii, vyvíjela politickou, kulturní a hospodářskou propagandu a tajně také zpravodajskou činnost.²⁹

V roce 1936 se v Záhřebu konalo zasedání německo-jugoslávského a jugoslávsko-německého vládního výboru, které ještě více posílilo německé hospodářské pozice v Jugoslávii a její závislost na Třetí říši. Kromě odběru jugoslávského exportu se Německo také snažilo posílit své pozice v tamním těžebním průmyslu a zajistit si tak dostatek surovin (například bauxitu pro letecký průmysl, dále mědi, antimonu, zinku, chromu či olova).

3.3 Hospodářská spolupráce Království SHS a Československa

Hospodářská spolupráce mezi českými a jihoslovanskými zeměmi měla kořeny už v 19. století. V 90. letech se české banky podílely za zakládání bank v Záhřebu, Dubrovniku, Lublani, Terstu, Slavnském Brodu, Bělehradě a v jiných městech, do jihoslovanských zemí se vyvážely české výrobky a také zde byly zakládány továrny

²⁷ O hospodářském pronikání Německa na Balkán ve 30. letech blíže viz. SLÁDEK, Zdeněk – TEJCHMAN, Miroslav: *Hospodářské pronikání nacistického Německa do zemí jihovýchodní Evropy v letech 1933–1941*. Slovanské historické studie XI. Praha 1976, s. 175–207.

²⁸ V roce 1931 byla v Essenu založena tzv. De-ju, neboli Německo-jugoslávská obchodní společnost (Deutsch-jugoslawische Handelsgesellschaft), která byla o dva roky později nahrazena Německo-jugoslávskou obchodní komorou (Deutsche Handelskammer für Jugoslawien) se sídlem v Berlíně.

²⁹ Franz Neuhausen byl zároveň zemským vedoucím nacistické strany v Jugoslávii a blízkým spolupracovníkem Hermana Göringa.

financované českým kapitálem.³⁰ Na kontakty uzavřené ještě v rámci Rakouska-Uherska pak oba státy navazovaly i po rozpadu monarchie.³¹

Těsně po válce, v roce 1919, byly uzavřeny první obchodní dohody mezi Československem a Královstvím SHS o výměně našeho cukru a uhlí za zemědělské produkty a suroviny, především maso, pšenici a kukuřici. V roce 1921 byl kompenzační obchod nahrazen normálními obchodními styky. Československo vyváželo do Království SHS především textilní výrobky, výrobky kovodělného a strojírenského průmyslu, zbraně a spotřební zboží. Dováželo se k nám především ovoce, zelenina, obilí, tabák, dobytek a živočišné výrobky.

Počátkem 20. let 20. století byla v Bělehradě zřízena Československo-jugoslávská obchodní komora, která měla podporovat a usnadňovat obchodní výměnu mezi oběma zeměmi. Po celá 20. i 30. léta převažoval vývoz z Československa do Jugoslávie nad dovozem z Jugoslávie k nám.³² Československý kapitál měl asi šestinový podíl v jugoslávském průmyslu, naše bankovní domy měly často také značný podíl v bankách jihoslovanských, například Živnostenská banka měla rozhodující podíl v Chorvatské zemské bance v Záhřebu a také v Jugoslávské bance v Bělehradě a tím pádem i v mnoha podnicích, do nichž tato banka investovala. Češi žijící v Jugoslávii založili roku 1921 Československou banku v Daruvaru, jejíž sídlo bylo později přeneseno do Záhřebu.

Od konce 20. let komplikovalo spolupráci zemí MD stále silnější hospodářské pronikání Německa na Balkán. I přesto Organizační pakt Malé dohody z roku 1933 zřizoval Hospodářskou radu Malé dohody, která byla složená z odborníků na hospodářství, obchod i finance a fungovala jako pomocný poradní orgán Stálé rady MD. Měla za úkol koordinovat hospodářské zájmy všech tří zemí MD a jejich hospodářské styky, ať už vzájemné či s dalšími zeměmi.

³⁰ O pronikání československého kapitálu do Jugoslávie viz. NEČAS, Ctibor: Na prahu české kapitálové expanze. Brno 1984. a Týž: Podnikání českých bank v cizině. Brno 1993.

³¹ S rozpadem monarchie se objevil problém ztížené dopravy čs. výrobků na Balkán, protože ČSR nemohlo plně využívat dunajskou vodní cestu a železniční spojení komplikovala značná vzdálenost.

³² Zdroj: KOSTA, Jiří: *Zahraniční obchod Československa (1918–1937)*. In: Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. I.díl. Sborník mezinárodní vědecké konference. Edd: Jaroslav Valenta, Emil Voráček a Josef Hama. Praha 1999, s. 342. Převzato z: Historická statistická ročenka FSÚ. Praha 1985, s. 853–854.

V roce 1931 byla v zřízena Československo-jugoslávská hospodářská komora (Čehoslovačko-jugoslavenka privredna komora), jejímž úkolem bylo podporovat hospodářskou spolupráci obou zemí.

Jedním z hospodářských odvětví, v nichž Československo a Jugoslávie po válce úspěšně spolupracovaly, byl zbrojní průmysl. Tato spolupráce byla podporována i politicky a motivována také strategicky: bylo vhodné, aby měli malodohodoví spojenci jednotnou výzbroj, a to československé provenience. Malodohodoví partneři Československa na tom však hospodářsky nebyli zrovna nejlépe, a tak bylo nutné zbrojní dodávky realizovat formou úvěrů. Oficiálně tyto úvěry poskytovaly zbrojařské firmy, ve skutečnosti ale často šlo o skrytý státní úvěr.³³ To byl také důvod proč byly často miliardové sumy za tyto zbrojní dodávky vypouštěny z oficiální zahraničně obchodní bilance ČSR. Za to byl do Československa dodáván například tabák, od 30. let i obilí, rudy atd.

V rámci unifikace výzbroje armád Malé dohody dodávaly české firmy do Jugoslávie většinu výzbroje a výstroje pro její armádu. Největším českým vývozcem zbraní byly Škodovy závody následované Zbrojovkou Brno.³⁴ Podíl zbrojních obchodů na celkovém vývozu z ČSR do Jugoslávie činil v letech 1923–1930 cca 21%.³⁵ Škodovka do Jugoslávie dodávala především dělostřeleckou výzbroj a munici, dále tanky, speciální vozidla, letadla a další výzbroj. Zbrojovka Brno vyráběla a vyvážela především pušky a kulometry. ČKD začalo na jugoslávský trh pronikat až ve 30. letech prostřednictvím dodávek speciálních vozidel a světlometů.

Vliv Škodovky v Jugoslávii, od počátku podporovaný řadou úplatků a provizí, ještě vzrostl po nastolení diktatury krále Alexandra. Její pozici však značně otrásla nastupující hospodářská krize a bankrot Jugoslávie v roce 1931. Ve 30. letech se pak namísto Škodovky začaly v Jugoslávii více uplatňovat ČKD a především Zbrojovka Brno, v roce 1936 byla

³³ Například v roce 1928 tlumočil Beneš ministrovi obrany Františku Udržalovi a náčelníkovi Hlavního štábu generálu Janu Syrovému žádost ministra zahraničních věcí Království SHS Marinkoviće o dvouměsíční odklad plateb za vojenské dodávky. DEJMEK, Jindřich (ed.): *Edvard Beneš. Cirkulární telegramy 1920–1935*. Praha 2002, č. 137, s. 144–145.

³⁴ V letech 1918–1930 bylo pro Jugoslávii určeno téměř 72% zbrojního vývozu Škodových závodů. Zdroj: KLIMEK, Antonín: *Československý zbrojní průmysl a Jugoslávie od sklonku dvacátých let do Mnichova*. In: *Československo a Jugoslávie od roku 1929 do rozpadu buržoazních společenských, politických a ekonomických systémů*. Sborník prací z vědeckého zasedání československo-jugoslávské historické komise v Martině 19. –22. 10. 1981, s. 500.

³⁵ Zdroj: Tamtéž, s. 498.

uzavřena mezi Zbrojovkou a jugoslávskou vládou smlouva na dodávku deseti tisíc kulometů.³⁶

Od 30. let sílil v Jugoslávii hospodářský vliv Německa, který se projevoval mimo jiné i dovozem německých zbraní (výrobky Kruppova koncernu), výstavbou průmyslových podniků německými firmami a vývozem jugoslávských surovin do Německa. Ačkoliv Německo obvykle dodávalo balkánským státům zastaralé typy zbraní a vojenského materiálu, považovala to většina těchto chudých agrárních zemí za výhodný obchod, protože mohly platit svými obvyklými vývozními produkty. Německo se tak zároveň pokoušelo překazit projekt unifikace výzbroje armád Malé dohody.

Jugoslávské vazby na Německo ještě více posílilo přistoupení Jugoslávie k sankcím uvaleným Společností národů na Itálii. Právě do Itálie tehdy putovala značná část jugoslávského exportu a tuto ztrátu významného odbytiště bylo nutné nahradit. Malodohodoví spojenci ani Francie toho však bohužel nebyli schopní a ani k tomu nebyli ochotní, například v roce 1936 Československo odmítlo žádost Jugoslávie a Rumunska, aby zvýšilo preferenční příplatky na kukuřici a pšenici. Naopak Německo skupovalo jugoslávské obilí, kukuřici, tabák i dobytek i v množství větším, než samo potřebovalo. Přestože už v roce 1936 byly protiitalské sankce zrušeny, německý hospodářský a politický vliv v Jugoslávii zůstal i nadále velmi silný, zatímco Itálii už se své pozice v této zemi obnovit nepodařilo. Italský hospodářský vliv v Jugoslávii poněkud vzrostl až koncem 30. let.

Situaci pro ČSR komplikovaly také nedobytné pohledávky za nezaplacené dodávky zbraní ještě z doby, kdy se Karel Habsburský pokusil o převzetí moci v Maďarsku (1921), které stát převedl na Škodovku, o níž si myslel, že bude tyto pohledávky schopná lépe vymáhat.

Ve 30. letech se hospodářské vztahy ČSR a Jugoslávie zhoršovaly celkově, přesto byl Jugoslávii v roce 1935 poskytnut další zbrojní úvěr ve výši 700 milionů Kč se splatností na deset let.³⁷ Tím byl poněkud omezen vliv Německa, navíc vojenské dodávky z Československa byly stále ještě pro Jugoslávii i finančně výhodnější než ty německé. Klesal

³⁶ Ministerstvo zahraničních věcí o smlouvě informoval vyslanec Girs. Viz. DEJMEK, Jindřich (ed.): *Československá zahraniční politika v roce 1936*. Svazek I. Dokumenty československé zahraniční politiky. Praha 2003, č. 288, s. 555–556 a č. 305, s. 579–582.

³⁷ Formálně byl úvěr poskytnut Škodovými závody, ve skutečnosti nesla hlavní riziko čs. vláda.

ale podíl ČSR na odběru vývozu z Jugoslávie. V roce 1934 odebralo Československo pouze 11,3% jugoslávského exportu, zatímco Německo 15,6%.³⁸

V roce 1935 přišel tehdejší československý ministerský předseda a ministr zahraničních věcí Milan Hodža s návrhem hospodářského plánu, který měl směřovat k ekonomické stabilizaci převážně agrárních států střední a východní Evropy, jejichž hlavním cílem bylo zajistit odbyt svých zemědělských přebytků.³⁹ Jejich odběratelem se měly stát vyspělé průmyslové státy západní Evropy, především Německo.⁴⁰ Hodžův plán však ztroskotál. Plně jej nepodpořili ani malodohodoví spojenci, proti vystoupilo především Německo, nepodpořily jej ani Británie a Francie, které dovážely obilí z kolonií a nebyly ochotné nakupovat obilní přebytky ze zemí střední a jihovýchodní Evropy.

Československo-jugoslávským hospodářským vztahům neprospělo ani to, že v roce 1936 získal zakázku na výstavbu válcoven v Zenici německý koncern Krupp Essen, přestože obě předchozí výběrová řízení vyhrály Vítkovické železárny spolu se Škodovými závody a Němci podali svou nabídku až po termínu. Německá vláda však Jugoslávii vyhrožovala hospodářskými sankcemi a ta poté pod tlakem rezignovala. Pravdou ovšem je, že o Zenici stála spíše československá vláda, která tak chtěla upevnit slábnoucí malodohodové hospodářské vazby, zatímco Škodovka neměla nouzi o jiné zahraniční zakázky ze zemí, které byly solventnější než Jugoslávie.⁴¹

Hospodářská orientace Jugoslávie na Německo měla své odpůrce. Patřil mezi ně i první vyslanec Království SHS v ČSR Ivan Hribar, ve 30. letech předseda správní rady podniku Zorka Subotica.

³⁸ Zdroj: JANČÍK, Drahomír: *Německo a Malá dohoda*. Hospodářské pronikání Německa do Jugoslávie a Rumunska v první polovině 30. let. Praha 1990, s. 81.

³⁹ Předpokládalo se, že základem tohoto uskupení budou malodohodové státy, k nimž se připojí státy římských protokolů, zbývající země Balkánského paktu a také pobaltské státy.

⁴⁰ Německo však bylo proti, protože v této době uvalila Společnost národů hospodářské sankce na Itálii kvůli její agresi v Etiopii. Německo doufalo, že by mohlo zaujmout její hospodářské pozice v Podunají, což by přijetí Hodžova plánu zkomplikovalo.

⁴¹ Viz. zpráva vyslance ČSR v Jugoslávii V. Girsy z 15. 2. 1936. In: DEJMEK, Jindřich (ed.): *Československá zahraniční politika v roce 1936*. Svazek I. Dokumenty československé zahraniční politiky. Praha 2003, č. 49, s. 136–138.

3.4 Vojenská spolupráce

Už za první světové války docházelo ke spolupráci českých a jihoslovanských vojáků, například během známé vzpoury v Boce Kotorské v únoru 1918. Společný postup volili Češi a Jihoslované často i v legiích. V dubnu 1918 byl v sovětské Samaře založen československo-jihoslovanských oddíl, který byl součástí Rudé armády a jehož velitelem byl Jaroslav Hašek.

Po válce se vojenská spolupráce Československa a Království SHS (Jugoslávie) odehrávala na úrovni Malé dohody, která dohromady disponovala více než půlmilionovou armádou. Společným nepřítelem číslo jedna bylo Maďarsko se svými revizionistickými snahami, nepřítelem Království SHS a Rumunska bylo také Bulharsko.

Vojenská spolupráce států Malé dohody byla upravena Vojenskou konvencí mezi Královstvím Rumunska a Jugoslávie a Republikou Československou z 11. května 1931, která byla uzavřena v Bukurešti za účasti náčelníků generálních štábů jednotlivých zemí.⁴² Touto konvencí byly sjednoceny Vojenské konvence uzavřené roku 1921 (s Jugoslávií) a 1923. Členské státy MD se zavázaly, že v případě napadení některého z nich Maďarskem ostatní ihned mobilizují a co nejdříve Maďarsko napadnou. Ve smlouvě byla také přesně dohodnuta velikost kontingentů a jejich spolupráce, počty poskytnuté techniky a způsob vzájemné pomoci jednotlivých zemí. Co však ve smlouvě chybělo, byly závazky pro případ napadení ze strany dalších zemí – konkrétně Německa a Itálie.

V roce 1937, kdy se ohrožení Československa ze strany nacistického Německa stávalo stále akutnějším, navrhla československá diplomacie svým malodohodovým partnerům podepsání univerzálního paktu o vzájemné pomoci, který by garantoval pomoc i při napadení jiným státem, přičemž se myslelo hlavně na Německo a Itálii.⁴³ To však jugoslávská i rumunská vláda odmítly.

⁴² STOJKOVIĆ, Momir (ed): *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*. II tom (1919–1945). Beograd 1998, č.286, s. 350–354. Za československé vojsko ji podepsal generál Syrový, za rumunskou stranu generál Samsonović a za Jugoslávii generál Milovanović.

⁴³ Dosud byly totiž vzájemné obranné smlouvy zaměřené pouze proti pokusům Habsburků o restauraci v Rakousku či Maďarsku a pro případ napadení některého ze členských států Maďarskem.

4. MASARYK A JIHOSLOVANÉ

4.1 TGM a Jihoslované před první světovou válkou a během ní

Tomáš Garigue Masaryk byl osobností, která na Jihoslovany mimořádně zapůsobila. Jeho filozofický a politický realismus ovlivnil celou řadou jihoslovanských studentů, kteří přicházeli do Prahy. „*Masaryk si získal mladé Jihoslovany svým odmítáním romantických nacionálních frází, kritikou přežilých úzce státoprávních politických koncepcí, realistickým hodnocením slovanské vzájemnosti, opozičním vztahem k politickému klerikalismu, snahou o modernizaci školství, propracovanou koncepcí drobné práce směrem ke kulturnímu, hospodářskému a politickému povznesení malého národa, zájmem o řešení sociální otázky atd.. Důležitým aspektem Masarykova vlivu zároveň bylo, že vedl studenty ze slovanského jihu k odbourávání vzájemných konfesionálních a národnostních bariér, které je doposud rozdělávaly, a k podpoře ideje o jihoslovanské sounáležitosti a spolupráci.*“⁴⁴ V chorvatském prostředí jeho názory na přelomu 19. a 20. století přijali především tzv. pokrokaři (naprednjaci). „*Přijímali myšlenku, podle níž je „národ“ kulturním společenstvím, zatímco stát jen politickou organizací, která může, ale nemusí být totožná s národem.*“⁴⁵

Své politické aktivity zahájil Masaryk mezi Chorvaty v roce 1908, po anexi Bosny a Hercegoviny Rakouskem-Uherskem, jejíž absolutistický způsob provedení kritizoval. V roce 1909 se také v Záhřebu zúčastnil tzv. velezrádného procesu se srbskými politickými aktivisty, v němž prokázal, že se obvinění jihoslovanských politiků v Rakousku-Uhersku ze špionáže pro Srbsko zakládají na zfalšovaných dokumentech.

V emigraci během první světové války Masaryk úzce spolupracoval s Jihoslovanským výborem a s vládou Srbského království.⁴⁶ Vyzýval k jednotě Jihoslovánů, především Chorvatů a Srbů, které pokládal za jeden národ. „*Masaryk nepochybně chápal chorvatská*

⁴⁴ HLADKÝ, Ladislav: *Masarykovy problémy s Jihoslovany*. In: Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty. Edd: Šesták, Miroslav – Voráček, Emil. Praha 2000, s. 293.

⁴⁵ GANZA-ARAS, Tereza: *Masarykův postoj k chorvatské a jihoslovanské otázce od konce 19. století do roku 1918*. In: První světová válka, moderní demokracie a T.G. Masaryk. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Ústavem T.G. Masaryka ve dnech 22.–24. září 1994 na zámku v Libicích u Mělníka. Ed: Jaroslav Opat. Praha 1995, s. 179.

⁴⁶ O spolupráci T.G. Masaryka s Jihoslovany za první světové války podrobně pojednávají díla Milady Paulové, viz. např. PAULOVÁ, Milada: *Tajná diplomatická hra o Jihoslovany za světové války*. Praha 1923; Táž: *Jihoslovanský odboj a česká Maffie*. Praha 1928; Táž: *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918*. Praha 1968.

území jako srbsko-chorvatská. Byl přesvědčen o národní identičnosti Chorvatů a Srbů, přičemž ovšem prohlašoval Chorvaty za Srby a nikoli naopak.⁴⁷ Doporučoval jim, aby se spojili pod vládou Srbska, které bylo mezinárodně uznané a disponovalo vlastní armádou. Tento Masarykův názor, s nímž se ve své době ztotožňovala převážná část ostatních českých politiků, se pochopitelně setkal s nepochopením u některých chorvatských a slovinských politiků.

4.2 Masarykovy vztahy s Jihoslovaný po válce

Po válce se TGM stal vrcholným představitelem svého státu a musel vystupovat s ohledem na jeho zájmy a to i vůči Jihoslovanům. Podporoval úzkou politickou, hospodářskou a vojenskou spolupráci ČSR s Královstvím SHS (později Jugoslávie) v rámci Malé dohody. Někdy Masaryk fungoval i jako jakýsi arbitr ve vzájemných sporech mezi jihoslovanskými politiky. Zatímco slovinští a chorvatští politici Masaryka obviňovali z údajného přílišného srbofilství, Bělehrad mu měl za zlé, že po válce nikdy nevykonal oficiální ani neoficiální návštěvu krále Alexandra v Jugoslávii, čímž měl demonstrovat svůj nesouhlas s královou centralistickou politikou.⁴⁸

Masaryk také někdy dostával žádosti, aby intervenoval ve prospěch vězněných opozičních politiků, např. Stjepana Radiće a později také Svetozara Pribičeviče či Radićova nástupce Vladimira Mačka. V těchto případech se však Masaryk s ohledem na křehké malodohodové spojení oficiálně neangažoval. „*Tehdejší nejvyšší československá oficiální místa postupovala raději jinou cestou. Snažila se působit spíše v ‚diplomatickém zákulisí‘. E. Beneš, J. Masaryk a další českoslovenští diplomaté se tu snažili Jihoslovanům nejednou politicky pomoci, resp. tlačili na vedoucí jugoslávské kruhy, aby ve své zemi uplatňovaly demokratičtější postupy. Úspěchy se však dostavovaly v tomto směru jen zřídka.*“⁴⁹

⁴⁷ GANZA-ARAS, Tereza: *Masarykův postoj k chorvatské a jihoslovanské otázce od konce 19. století do roku 1918*. In: První světová válka, moderní demokracie a T.G. Masaryk. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Ústavem T.G. Masaryka ve dnech 22.–24. září 1994 na zámku v Libicích u Mělníka. Ed: Jaroslav Opat. Praha 1995, s. 184–185.

⁴⁸ Viz. zpráva československého vyslanectví v Jugoslávii ministerstvu zahraničních věcí v Praze. In: HLADKÝ, Ladislav – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan: *Emigrace Svetozara Pribičeviče v Československu*. Edice českých archivních dokumentů z let 1929–1932. Slovanské historické studie 28, 2002, č. 14, s. 161.

⁴⁹ HLADKÝ, Ladislav: *T. G. Masaryk a jihoslovanské národy za první světové války a v době meziválečné*. In: Sto let Masarykovy české otázky. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané v Brně ve dnech 26.–28. září 1995. Ed. Eva Broklová. Praha 1997, s. 269.

I přes názorové spory s některými chorvatskými politiky zůstal Masaryk mezi Chorvaty, stejně mezi ostatními obyvateli Království SHS (Jugoslávie), velmi ctěn a oblíben. Svědčí o tom i oslavy jeho významných životních jubileí v celé Jugoslávii. Např. v roce 1935, když slavil československý prezident své 85. narozeniny, byla pronesena přednáška o TGM pro důstojníky záhřebského garnizonu, tamní sokolská jednota uspořádala slavnostní akademii, byl také uspořádán koncert spojený s přednáškami o Masarykovi v Hudebním ústavu (Glazbeni zavod), záhřebské divadlo uvedlo operu *Prodaná nevěsta*, oslavy organizovaly také československo-jihoslovenské ligy po celé Jugoslávii i České besedy.⁵⁰ Tato obliba se svým způsobem přenesla také na Masarykova nástupce Edvarda Beneše. Při příležitosti jeho padesátin a později zvolení prezidentem se v Záhřebu taktéž konaly přednášky a oslavy.⁵¹ Po Masarykově smrti byly po celé Jugoslávii pořádány trizny, na pohřeb se dostavila jihoslovenská delegace.

4.3 Otázka koridoru mezi Československem a Královstvím SHS

Už v roce 1915 vložil Masaryk do svého memoranda pro britského ministra zahraničí Edwarda Greye *Independent Bohemia* myšlenku o územním koridoru, který by propojoval „český“ a „srbský“ stát. Později se o koridoru jednalo i na Pařížské mírové konferenci.

Koridor mezi Československem a jihoslovenskými zeměmi měl ČSR zajistit průchod na Jadran a oslabit jeho závislost na labské vodní cestě vedoucí do Severního moře a na Německu. Jeho prostřednictvím by se také posilovaly mezinárodní politické a kulturní vazby ČSR, Království SHS a Rumunska, čímž by se zase oslabilo Maďarsko. Pro koridor se na Pařížské mírové konferenci vyslovil i Stjepan Radić, ostatní jihoslovensští politikové, například Ante Trumbić, se k této myšlence na konferenci stavěli vlažněji. Nakonec však velmocí myšlenku koridoru zamítly, a to především s ohledem na Itálii, která si sama přála hrát hlavní úlohu v jihovýchodní Evropě. Československý konzul v Záhřebu Odon Pára to v Československých listech s hořkostí komentoval: „*Episoda spojení Čechoslováků a Jihoslovanů končí neslavně pro ně. Nežádali si spojení toho dosti opravdově.*“⁵² Skutečným důvodem však byla neochota velmocí, které o poválečném uspořádání Evropy rozhodovaly.

⁵⁰ O oslavách informovaly např. záhřebské *Novosti*, 8. 3. 1935.; *Jugoslávští Čechoslováci*, 14. 3. 1935.

⁵¹ Viz. např. *Novosti* 30. 5. 1934, s. 2.; *Novosti*, 20. 12. 1935, s. 3–4.; *Novosti* 21. 12. 1935, s. 2.

⁵² PÁRA, Odon: *Osud koridoru*. Československé listy, 20. 9. 1919, s. 7.

5. POSTOJ ČESKOSLOVENSKA K CHORVATSKÉ OPOZICI

5.1 Vznik a vývoj chorvatské opozice

Opozice proti vzniku nového státu společného se Srbskem se aktivizovala prakticky okamžitě po jeho vyhlášení nejen v Chorvatsku, ale i na Černé Hoře a v Makedonii. Důvodem byly především odlišné představy o charakteru tohoto státu. Jihoslovanský výbor zastupující Jihoslovany z habsburské monarchie chápal během války budoucí stát jako nástroj práva na sebeurčení jihoslovanského národa složeného ze tří větví (Slovinců, Chorvatů a Srbů), který by respektoval specifika národů a historických zemí do něj vstupujících. Navíc Chorvaté poučení předchozí rakouskou a maďarskou nadvládou trpěli značnou nedůvěrou k jinonárodním vládám.

Srbská vláda, vedená tehdy Nikolou Pašičem, ve spojení s Jihoslovany z Rakouska-Uherska viděla pouhý prostředek k územnímu rozšíření svého státu, které mělo být odměnou za účast Srbska ve válce na straně Dohody a také jakousi kompenzací za obrovské lidské i materiální ztráty způsobené válkou. Správa měla být podle Pašičových představ přísně centralistická. Způsob, jakým regent Alexandr v prosinci 1918 nový stát proklamoval a určil jeho vládu, se toho zdál být důkazem.

Už 5. prosince 1918 vypuklo v Záhřebu povstání chorvatských vojáků někdejší rakousko-uherské armády, kteří vystoupili s požadavkem republiky. Na největším záhřebském náměstí, Trgu bana Jelačića, došlo ke krvavým srážkám mezi bývalými císařskými vojáky a oddíly Sokolů a námořníky, které podléhaly Národní radě. Během nepokojů bylo zabito 15 a zraněno na 200 lidí. Jedním z obžalovaných z vyvolání povstání byl i československý nadporučík 53. pěšího pluku Jarouš. Protimonarchistické manifestace se pořádaly i v dalších městech.⁵³

Chorvatská opozice nepůsobila pouze v Království SHS. V květnu 1919 kontaktovali představitelé Chorvatů, kteří působili ve Vídni a snažili se zvrátit vládu Karadjordjevićů v Chorvatsku, zmocněnce ČSR ve Vídni R. Fliedra. Přišli jej požádat, aby vydal pasy

⁵³ Blíže o nepokojích v Záhřebu viz. HORVAT, Josip: *Politička povijest Hrvatske 1918–1929*. Zagreb 1938.

maďarským vyjednávačům, zástupcům maďarské opozice proti bolševické vládě B. Kuna, kteří měli odjet jednat o podpoře své věci do Prahy.⁵⁴ Pokud by se jim podařilo získat vládu v Maďarsku, slibovali Chorvatům pomoc při změně režimu v Království SHS. Těmto Chorvatům, představovaným dr. Gagliardim, šlo o vymanění se ze srbského vlivu a vytvoření Chorvatsko-slovinské republiky nebo státu tvořeného pouze Chorvaty, Slovinci a Srby z bývalé habsburské monarchie.

V létě 1919 Pašićovu vládu nahradil nový kabinet, v jehož čele stál Ljubomir Davidović. I tato vláda demokratů a umírněných socialistů byla výrazně centralistická, což vedlo na mnoha místech ke vzniku protestního hnutí, které v Chorvatsku přerostlo dokonce v rolnickou vzpuru, jejímž centrem byly oblasti ležící jihovýchodně od Záhřebu.⁵⁵

Přezíravý postoj Srbska k bývalým zemím habsburské monarchie se projevil i při provádění měnové reformy v roce 1920 a patrný byl i v armádě. Bývalí rakousko-uhersí důstojníci do ní sice byli přijati, ale ve skutečnosti všechny vyšší hodnosti náležely pouze Srbům.

Nejsilnější chorvatskou politickou stranou se brzy stala Chorvatská lidová selská strana (od prosince 1920 Chorvatská republikánská selská strana, Hrvatska republikanska seljačka stranka) v čele se Stjepanem Radićem. Strana požadovala decentralizaci, republikánské zřízení a vznik chorvatské republiky v rámci jugoslávského státu.⁵⁶ V prvních parlamentních volbách získala celkem na 230 000 hlasů a zvítězila v Chorvatsku a ve Slavonii. Postupně se Radićova strana stala platformou chorvatského nacionalismu. Během jednání o podobě nové ústavy v roce 1921 se Radić spolu s poslanci své strany rozhodl bojkotovat zasedání parlamentu. Nakonec se hlasování o přijetí tzv. vidovdanské ústavy neúčastnilo 70% chorvatských a slavonských poslanců a asi 50% poslanců dalmatských, kteří se tímto způsobem rozhodli dát najevo svůj nesouhlas s novým zřízením.⁵⁷

⁵⁴ Vyplývá to ze zprávy R. Fliedra ministerstvu zahraničních věcí. In: DEJMEK, J. – KOLÁŘ, F. (edd.): *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920. Dokumenty československé zahraniční politiky.* Praha 2001, č. 205, s. 324–327.

⁵⁵ Blíže o rolnických bouřích viz. HORVAT, Josip: *Politička povijest Hrvatske 1918–1929.* Zagreb 1938.

⁵⁶ Před vznikem Království SHS byla tato strana zastáncem společného chorvatsko-srbského státu pod podmínkou, že budou uznána specifika chorvatské národní státnosti, svébytnosti a kultury. Vládní agresivní asimilační politika však HSS brzy přivedla do opozice.

⁵⁷ Proti byli i Slovinci, hlasování o přijetí ústavy se neúčastnilo 60% jejich poslanců.

V roce 1921 vytvořila Radićova strana spolu s dalšími čtyřmi politickými skupinami tzv. Chorvatský blok, který podporovala většina Chorvatů. Od poloviny 20. let Chorvatská selská strana (Hrvatska seljačka stranka, dále HSS) upustila od republikánského programu, v opozici však zůstala.

V srpnu 1921 vznikl spojením Chorvatské republikánské selské strany, Chorvatské strany práva a Chorvatského společenství tzv. Chorvatský blok. Ten sice neodmítal existenci společného státu se Srbskem, požadoval ale jeho federativní uspořádání. Součástí Chorvatského bloku byla také Chorvatská nacionální mládež (HANA O), jejímiž členy byli především mladí frankovci.⁵⁸

Jako reakce na tvrdé pronásledování chorvatských federalistů, kteří zpochybnili legitimitu delegace zastupující Království SHS na janovské konferenci, se na jaře 1922 v chorvatských zemích odehrály krvavé srážky mezi policií a právě federalisty.⁵⁹

V den desátého výročí vzniku Království SHS 1. prosince 1928 došlo v Záhřebu k mohutným demonstracím. Premiér Korošec se pokusil složitou situaci řešit tím, že na post záhřebského starosty dosadil srbského generála. To pobouřilo nejen Chorvaty, ale i Demokratickou stranu, kterou o svém kroku neinformoval. Situace se ještě více vyostřila po masakru v bělehradské skupštině, při němž poslanec Srbské radikální strany Račić zastřelil dva členy HSS a další dva, včetně jejího vůdce Stjepana Radiće, těžce zranil. Radić později na následky zranění zemřel.

Krise jugoslávské demokracie a parlamentarismu dostoupila svého vrcholu. 31. prosince 1928 Korošcova vláda padla. Král toho využil k vyhlášení diktatury 6. ledna 1929. Byla rozpuštěna skupština (parlament), zrušena ústava a jmenována nová vláda v čele s Petrem Živkovićem, která byla odpovědná přímo králi. Název státu byl v říjnu 1929 změněn na Království Jugoslávie, které bylo rozděleno na devět bánovin. Tyto bánoviny však nerespektovaly etnické rozložení obyvatel, v šesti z nich převládali Srbové. V roce 1931 král vyhlásil novou oktrojovanou ústavu, konaly se také volby, kterých se však účastnili pouze kandidáti navržené opět centralistickou a unitaristickou Živkovićovou vládou. Alexandrův

⁵⁸ Frankovci byli extrémní chorvatští nacionalisté.

⁵⁹ Blíže viz. PIRJEVEC, Jože: *Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjodjevičovy a Titovy Jugoslávie*. Praha 2000.

režim měl zpočátku podporu i jugoslávských spojenců včetně Československa a především Francie.

Zprávy o vyhlášení diktatury v Jugoslávii přinesl okamžitě i český tisk. Lidové noviny si všimly také ohlasu těchto událostí v Záhřebu: „*V Záhřebu učinila zpráva o jmenování kabinetu Živkovičova, zrušení ústavy a rozpuštění skupštiny velmi příznivý dojem. Zvláštní vydání listů šla na dračku. Se všech stran se ozývalo: Výborně, ať žije král! Podle nepotvrzení zprávy prohlásil dr. Maček: To je právě, co jsem žádal: Král a národ, nikdo mezi králem a národem.*“⁶⁰ O den později v úvodníku nazvaném *Král – národ* autor podepsaný zkratkou –al poznamenal: „*Změnu v SHS nutno především chápati jako krajní prostředek k zajištění podmínek režimu klidného života národa i státu. Ale nemůžeme aspoň v této první chvíli zapřít pochybnosti, že se dává jakýsi průchod snahám omezit demokracii.*“⁶¹

Po vyhlášení královské diktatury se mnozí chorvatští opozičníci odebrali do emigrace. Byl mezi nimi příslušník extrémní opozice Ante Pavelić.⁶² V Maďarsku a Itálii začal organizovat „ustašovské hnutí“, navázal také spolupráci s VMRO v Sofii. V červenci 1929 byl v Jugoslávii v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti. Jeho příznivci počátkem 30. let organizovali atentáty, sabotáže a politické vraždy, v roce 1932 se neúspěšně pokusili podnítit selské povstání v Lice, v roce 1933 chtěli v Záhřebu zavraždit krále, ale atentátník se nakonec k činu neodhodlal.⁶³

Přestože Paříž i Praha králův režim zpočátku podporovaly, s postupem času Alexandr sympatie spojenců ztrácel. Pod tlakem zahraničních i domácích politiků byl král roku 1931 nucen navázat kontakty s opozicí včetně Slovinců a Chorvatů, k žádné dohodě ale nedošlo.

Velká vlna odporu se zvedla po volbách roku 1931. Voličům byla nabídnuta pouze jedna Národní kandidátka vládní strany generála Živkoviče a znepokojení budil i průběh voleb, kdy docházelo k manipulování s voliči i výsledky voleb. Chorvati i Slovinci poté začali

⁶⁰ Lidové noviny, 7. 1. 1929, s. 2.

⁶¹ Lidové noviny, 8. 1. 1929, s. 1.

⁶² Ante Pavelić byl před rokem 1929 členem Chorvatské strany práva, roku 1930 založil Ustašovské chorvatské osvobozené hnutí, v roce 1931 přejmenované na Ustašu – chorvatskou revoluční organizaci, která v Itálii a Maďarsku cvičila dobrovolníci pro teroristické akce. Za druhé světové války byl Pavelić nejvyšším představitelem (poglavnikem) Chorvatského nezávislého státu (Nezavisna država Hrvatska, NDH), jednoho ze satelitů Německa. Více viz. KRIZMAN, Bogdan: *Ante Pavelić i Ustaša*. Zagreb, 1978.

⁶³ Blíže viz. PIRJEVEC, Jože: *Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjodjevičovy a Titovy Jugoslávie*. Praha 2000.

veřejně mluvit o odtržení, kritika krále a republikánská hesla se objevila i Srbsku. Studenti bělehradské a záhřebské univerzity protestovali proti vládní politice a zhoršující se hospodářské situaci země. V dubnu 1932 tedy král jmenoval nového premiéra, kterým se stal Vojislav Marinković. Učinil tak i pod tlakem Paříže a Prahy, které od Marinkoviće očekávaly liberálnější metody vládnutí. Už v červenci téhož roku byl vystřídán Milanem Srškićem.

V listopadu 1932 se v Záhřebu sešel ilegální výkonný výbor Selsko-demokratické koalice (tvořené Chorvatskou selskou stranou v čele s Vladimírem Mačkem a Samostatnou demokratickou stranou vedenou Svetozarem Pribičevićem), který počátkem listopadu 1932 vydal režim kritizující prohlášení známé jako „Záhřebské punktace“. Dokument odsuzoval dosavadní absolutistické a centralistické zřízení a hegemonii Srbů a požadoval federalizaci monarchie. Následně vystoupily se svými požadavky i další politické strany.

V roce 1933 zaslal Svetozar Pribičević a zástupci Chorvatské národní reprezentace československému prezidentovi Masarykovi memorandum o postavení Chorvatů v Jugoslávii, v němž se mimo jiné psalo: *V současné Jugoslávii je chorvatskému národu zakázáno nazývat se svým jménem, je zakázáno nazývat národní území Chorvatskem, veškeré znaky politické individuality jsou zakázány, ba dokonce chorvatský národ si nemůže založit politické strany. Co by řekly před válkou západní demokracie, kdyby rakouský režim zakázal Čechům v Rakousku zakládat politické strany nebo kdyby chorvatská vláda zakázala v Chorvatsku srbské strany? Dnes je chorvatský národ prakticky postaven mimo zákon a je zbaven všech lidských práv. Zvláště po šestém lednu 1929, kdy byla vyhlášena diktatura byl tento protichorvatský režim zesílen s cílem vymazat chorvatský národ z povrchu zemského za pomoci diktátorského uspořádání.*⁶⁴ Ani prezident ani československé úřady na memorandum nijak nereagovaly.

V roce 1934 bylo očividné, že současná politická a ekonomická situace státu je neudržitelná a král byl nucen začít jednat s opozicí, včetně vězněného předáka HSS Vladimira Mačka. Ten však jednání odmítl dokud nebude propuštěn. K dalším jednáním už ale nedošlo, protože král byl mezitím ve Francii zavražděn Vladem Giorgievem, teroristou

⁶⁴ Text memoranda in: HLADKÝ, Ladislav – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan: *Emigrace Svetozara Pribičeviće v Československu*. Edice archivních dokumentů z let 1932–1936. Slovanské historické studie 29, 2003, č. 45, s. 256–258.

z Vnitřní makedonské revoluční organizace (VMRO).⁶⁵ Jeho nástupcem se stal nezletilý Petr II. Karadjordjević, za nějž vládla regentská rada v čele s regentem Pavlem, bratrem zavražděného krále. Byla také jmenována nová vláda v čele s dosavadním ministrem zahraničí Bogoljubem Jevtićem.

Po volbách v roce 1935 se předsedou vlády stal opět Jevtić, brzy byl ale nucen odstoupit. Nahradil jej Milan Stojadinović. Pražský časopis Přítomnost se u příležitosti nástupu Stojadinovićovy vlády a očekávaných demokratických změn v Jugoslávii pustil v článku *Stíny v Jugoslávii* do kritiky předchozího režimu a jeho představitelů: „*Král Alexandr zavedl 6. ledna 1929 diktaturu jistě s dobrým úmyslem, ale vojenská a policejní vláda ‚silné ruky‘ se nakonec přece jen ukázala neschopnou řešit trvale těžké problémy. ‚Řešení‘ se mnohdy omezilo na jednoduché zakázání; sporné národnostní a sociální otázky se prohlásily za neskutečné, zrádcovské a škodlivé, potlačily se. Zevně bylo vše v pořádku, noviny i spolky patřičně seřizeny a oficiálně se všude tvořila t. zv. integrální Jugoslávie a jediný národ. Každý, kdo zná různorodou strukturu národního, hospodářského i kulturního života jednotlivých krajů, utvářenou odlišnými vývoji dějinnými, pochopí, že podobná fašistická přímočarost, jen zdánlivě energická, nemohla uspokojivě rozluštit příliš složitý komplex otázek. Kdo měl příležitost pozorovat ovoce této vlády v názorech a požadavcích lidu, osobně, měl dojem státu podzemně nevyrovnaného, zmateného. Ten dojem mu zůstal i po pochybných květnových volbách (provedených ještě pochybněji) a jestliže oposice přes všechna opatření a u nás zcela nepředstavitelné metody vlády soustředila přes milion hlasů, věděl už každý, kolik uhodilo. To, co se hovořilo v chorvatských krajích, by nesnesl papír časopisu. Tlak nabitého ovzduší si vynutil vládu Stojadinovićovu a na ní je, aby svůj program demokratisace vnitřního života provedla důsledně, poctivě a spravedlivě. To, co dřívější vlády činily, plynulo příliš z vědomí neodpovědné moci a bylo často, řekněme upřímně, poněkud nešetrné, balkánské. Vyvolávalo to podzemní protitlak, jenž došel svého výrazu v mnoha selských i studentských bouřích, v četných procesech a hlavně v oné mravenčí politice lidu od hlavy k hlavě, již nelze podceňovat.*“⁶⁶

⁶⁵ Na přípravě atentátu se podíleli i ustašovci vycvičení v Maďarsku. Jugoslávie proto podala proti Maďarsku žalobu u Společnosti národů. Rada SN v prosinci 1934 vydala rezoluci, v níž požadovala prošetření příprav atentátu v Maďarsku. Spoluviníci atentátníka Giorgieva byli v roce 1935 souzeni ve Francii.

⁶⁶ J.K.: *Stíny v Jugoslávii*. Přítomnost 12, 1935, s. 546–547.

Přestože Stojadinović uznával, že je nutné zabývat se chorvatskou otázkou, jím založená strana s názvem Jugoslávské radikální společenství (Jugoslavenska radikalna zajednica) byla unitaristicko-centralistická a inklinovala k fašismu. Československá diplomacie Stojadinovićovo jmenování příliš neuvítala, protože zatímco se ona pokoušela upevnit malodohodové spojenectví, nový jugoslávský premiér upřednostňoval spíše jeho oslabování.⁶⁷ Proto také ČSR více začala podporovat jugoslávskou opozici, včetně demokratické části opozice chorvatské. V roce 1937 Beneš dokonce intervenoval u regenta Pavla, aby se pokusil najít řešení chorvatské otázky, ovšem bez úspěchu.

V roce 1935 Srbská demokratická strana, nejsilnější srbská opoziční politická formace, vyhlásila, že uznává kulturní a politickou individuálnost Chorvatů a že souhlasí s federací.

V březnu 1936 došlo v bělehradské skupštině k neúspěšnému pokusu o atentát na premiéra Stojadinoviće. Tato událost se nepřímo dotkla i ČSR, protože jeden z podezřelých, poslanec Tanasije Dinić, právě v té době pobýval v Praze. V roce 1936 došlo také k nevybíravému vypovězení z Bělehradu redaktora Prager Presse Jana Hajšmana, který byl obviněn ze styků s opozicí.⁶⁸

V roce 1937 strany Sdružené opozice dohodly na nutnosti změny státoprávního uspořádání.⁶⁹ Mezi hlavní požadavky patřilo vypsání svobodných voleb a vznik nové ústavy, s níž by souhlasili Srbové, Chorvati i Slovinci. Po odvolání Stojadinoviće v roce 1939 se novým ministerským předsedou stal Dragiša Cvetković.

V roce 1939 se chorvatské opozici podařilo dosáhnout některých svých cílů. Pod tlakem zhoršující se mezinárodní situace, dojmem z Mnichovské dohody a následného zániku ČSR, byla vláda ochotna ke kompromisům s Chorvaty. Od dubna probíhala jednání předsedy HSS Vladimíra Mačka s premiérem Cvetkovićem, která vyvrcholila 26. srpna 1939 uzavřením dohody Cvetković-Maček (Sporazum Cvetković-Maček).⁷⁰ Byla zřízena

⁶⁷ V roce 1938, po anšlusu Rakouska, se Stojadinović odmítl účastnit zasedání Stálé rady Malé dohody, odmítal se nechat zatáhnout do problémů střední Evropy a věřil, že Hitler dodrží sliby o nedotknutelnosti jugoslávských hranic. Jednání se nakonec konala, ale k ničemu nevedla.

⁶⁸ Blíže o těchto událostech viz. CHROBÁK, Tomáš: *Jugoslávská opozice a Československo 1935–1938*. Slovanský přehled 85, 1999, s. 265–291.

⁶⁹ Sdruženou opozici tvořila Mačkova Selsko-demokratická koalice, Demokratická strana vedená Davidovićem, Stanijevićovi radikálové a skupina z Rolnické strany vedená Jovanovićem.

⁷⁰ Text dohody viz. STOJKOVIĆ, Momir (ed): *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*. II tom (1919–1945). Beograd 1998, č. 310, s. 427–429.

Chorvatská bánovina (bývalé bánoviny Sávská a Přímořská a několik okresů z přilehlých bánovin, oblast Mezimuří, téměř celá Hercegovina a část Bosny). V čele bánoviny stál bán Ivan Šubašić, vláda a sabor (sněm). Bánovina měla poměrně rozsáhlé vnitřní pravomoci a autonomii v oblasti hospodářství, financí, osvěty atd. HSS poté vstoupila do jugoslávské vlády. Parlament však tuto dohodu nikdy neschválil.

Charakter rozporuplných politických česko-chorvatských vztahů v meziválečném období lze dokumentovat na příkladu dvou nejvýraznějších osobností tehdejší politické scény v chorvatském prostředí – Chorvata Stjepana Radiće (1871–1928) a chorvatského Srba Svetozara Pribičeviće (1875–1936).

5.2 Stjepan Radić

Radićovy kontakty s českým prostředím se datují už od roku 1893, kdy po dočasném vyloučení ze záhřebské univerzity a čtyřměsíčním pobytu ve vězení přijel studovat práva do Prahy, kde navázal kontakty s českým studentským pokrokařským hnutím a spřátelil se s mimo jiných i s Františkem Hlaváčkem.⁷¹ Na podzim 1894 došlo při jedné schůzi spolku Slavia k excesu, po němž byl Radić zatčen a odsouzen na deset dní do vězení a posléze vypovězen z Prahy i celého Předlitavska.

V roce 1895 se dostal opět do vězení, tentokrát v Bjelovaru. Důvodem byla účast na studentských demonstracích v Záhřebu u příležitosti návštěvy císaře Františka Josefa.⁷² Po vypršení trestu se po krátké zastávce na Moravě, kde tehdy působila jeho snoubenka Marie Dvořáková jako učitelka, odebral roku 1896 do Ruska, aby zde pokračoval ve svých studiích.

Nakonec se Radić po kratším pobytu v Chorvatsku vrátil ještě r. 1896 do Prahy, kde začal spolu s dalšími chorvatskými studenty připravovat vydávání časopisu *Hrvatska misao*.⁷³ Ani v Praze se ale nezdržel, koneckonců měl pobyt zde zakázaný, a brzy si za své nové působiště zvolil Paříž, kde chtěl navštěvovat Svobodnou školu politických věd. Po jejím

⁷¹ Blíže o kontaktech Stjepana radiće s českým prostředím viz. ŠTASTNÝ, Vladislav: *Stjepan Radić a české pokrokové hnutí*. Slovanický přehled 58 ,1972, s. 244–256. a MATKOVIC, Hrvoje: *Stjepan Radić i Prag*. In: *Studije iz novije hrvatske povijesti*. Zagreb 2004, s. 273–281.

⁷² Studenti tehdy na hlavním záhřebském náměstí, Trgu bana Jelačića, spálili maďarskou vlajku jako symbol národnostního útlaku. Celkem bylo souzeno 54 studentů, Radić jako jejich vůdce dostal nejvyšší trest – šest měsíců vězení.

⁷³ Později časopis vycházel pod názvy *Novo doba*, *Narodna misao* a *Glas*. Po roce 1905 se vrátil k původnímu názvu.

dokončení v roce 1899 se vrátil do Prahy, kde přijal místo redaktora *Samostatnosti* (*Samostalnost*) a přispíval i do jiných periodik (např. *Radikální listy*, *Osvěta*, *Rozhledy*, *Slovanský přehled*). V této době se také spřátelil s T. G. Masarykem a přijal za své Masarykovo pojetí národa jako kulturního společenství. Později se však Radić stal Masarykovým kritikem.⁷⁴

Už po roce však úřady Radiće na základě rozhodnutí z roku 1894 přinutily Prahu opustit, a tak se odebral i s rodinou do Zemunu, odkud přispíval do různých českých periodik (*Hlas národa*, *Národní listy*, *Česká demokracie*). V Praze také vydával menší práce, např. brožuru *Srbové a Chorvati* (roku 1902) nebo příručku *Jak se Čech brzo naučí chorvatsky* (první vydání 1906, druhé 1911). Naopak v Záhřebu vydával díla pojednávající o českých problémech a také překlady beletrie (r. 1906 např. *Psohlavce* Aloise Jiráska). Roku 1908 se Radić účastnil Slovanského kongresu v Praze.

Radić byl dlouho stoupencem austroslavistické koncepce řešení chorvatské otázky. Podle jeho názoru se mělo habsburské soustátí proměnit v Podunajskou federaci, která by se skládala z pěti zemí. Na jaře 1918 však Radić vyměnil program austroslavismu za jugoslavismus. Chorvatská otázka měla být řešena mimo habsburskou monarchii ve spolupráci se Slovinskem, Srbskem a Černou Horou na principu plné politické rovnoprávnosti.⁷⁵

V roce 1918 stál Radić u vzniku Národní rady a Státu Slovinců, Chorvatů a Srbů. V otázce spojení se Srbským královstvím však byl opatrný a navrhoval nejprve vyjednat postavení Chorvatska v novém soustátí. 1. prosince 1918, když došlo k vyhlášení Království SHS, pobýval Radić v Praze. To, že nebyl přímo účasten tak významné události, za kterou dlouho bojoval, jasně signalizovalo jeho přechod do opozice a začátek jeho boje proti centralismu a velkosrbským tendencím v novém jihoslovanském soustátí. Po vzniku Království SHS jeho strana zorganizovala petici požadující vznik Chorvatské republiky, kterou pak Radić předal na Pařížské mírové konferenci prezidentu Wilsonovi. Poté byl zatčen a téměř rok bez řádného soudu vězněn. Usiloval také o to, aby kopie petice byla doručena

⁷⁴ Radić Masarykovi vyčítal „srbofilství“.

⁷⁵ Blíže viz. ŽÁČEK, Václav a kolektiv: *Češi a Jihoslované v minulosti*. Od nejstarších dob do roku 1918. Praha 1975.

Masarykovi, přestože byl zklamán postojem Československa k chorvatské otázce.⁷⁶ Velmocí ovšem nebyly nakloněny žádným separatistickým snahám, ani v roce 1919 ani později.

Radićova HSS se ve 20. letech stala hlavním představitelem chorvatské opozice v Království SHS. I přes volební úspěch odmítli její poslanci stejně jako jejich kolegové z Chorvatské strany práva zasednout v parlamentu, čímž se snažili dát najevo svůj nesouhlas s právoplatností sjednocení Království SHS.

Na chorvatskou otázku se Radić snažil i nadále upozorňovat evropskou veřejnost, například když v roce 1922 zaslal předsednictvu Janovské konference prohlášení, že chorvatský národ nebude respektovat finanční závazky, které v jeho jménu přijme bělehradská vláda. Ve volbách v roce 1923 Radić uspěl nejen v Chorvatsku, ale i v Dalmácii a prosadil se také mezi chorvatskými voliči v Bosně a Hercegovině. Celkem získala jeho strana v parlamentu 70 křesel. Její poslanecký klub se prohlásil za Chorvatské národní zastupitelstvo, tedy jakýsi národní parlament, jehož cílem bylo usilovat o federalizaci monarchie.⁷⁷

Ihned po sestavení vlády začal Pašić chorvatskou opozici znovu pronásledovat. Radić tak v roce 1924 ještě zостřil své výpady proti monarchii, králi a dokonce i královně. S falešným pasem nakonec uprchl přes Vídeň do Paříže a odtud dále do Londýna, kde chtěl vzbudit zájem o chorvatskou otázku. Velmocí však ani nyní nebyly nakloněny jakékoliv diskusi. Podle nich byla pro stabilitu na Balkáně existence Království SHS naprosto nezbytná i za cenu útlaku menších národů.

Po roce exilu se Radić vrátil zpět do vlasti, kde se snažil znovu zapojit do politiky, udělal to však dosti nešťastným způsobem. Už během své zahraniční cesty se po neúspěchu na Západě rozhodl hledat podporu pro chorvatskou věc v Moskvě. Podepsal dokonce přistoupení své strany k Rudé rolnické internacionále. V roce 1924 byl díky tomu obviněn z velezrady a spolu se svými nejbližšími spolupracovníky 1. ledna 1925 zatčen. V době, kdy

⁶³Vyplývá to z jeho dopisu Vladimíru Mačkovi z roku 1919. In: KRIZMAN, Bogdan (ed): *Korespondencija Stjepana Radića II (1918–1928)*. Zagreb 1973, s. 128.

⁷⁷Došlo také k vytvoření tzv. chorvatského bloku. Aby mohl Pašić sestavit jednobarevnou vládu, byl nucen jednat s opozicí. Výsledkem byl tzv. Markův protokol z dubna 1923, který stanovoval, že poslanci HSS zůstanou tak jako dosud mimo skupštinu a vláda nerealizuje nové správní rozdělení země.

byl vězněn, žádala jeho dcera Mira Košutićová prezidenta Masaryka, aby intervenoval ve prospěch jejího otce, ten se však v případě neangažoval.⁷⁸

HSS získala ve volbách v roce 1925 v parlamentu 67 křesel, což přimělo krále zahájit s Radićem vyjednávání. Podařilo se mu dosáhnout toho, že Radić uznal vládnoucí dynastii, státní jednotu a současné politické zřízení. HSS také opustila svůj republikánský program a uznala ústavu. Někteří její členové včetně Radiće poté vstoupili do nové Pašićovy vlády.⁷⁹ K žádným dramatickým změnám ve způsobu vládnutí však nedošlo, což značnou část HSS velmi zklamalo. K rozpadu koalice radikálové – Radić došlo už na jaře 1926, důvodem byla králova snaha politicky zlikvidovat Pašiće. HSS pak přešla zpět do opozice.

V roce 1927 došlo ke spojení dvou dosavadních protivníků – Chorvatské selské strany a Samostatné demokratické strany Svetozara Pribićevice, která změnila své politické stanovisko a začala hlásat národnostní toleranci. Důvod byl jednoduchý – pro Pribićevice už nezbyl post ve vládě, vypadl z tehdejší mocenské rošády, a tak se přidal k opozici a spojil se se svým někdejší největším rivalem. Jejich cílem bylo vystupovat proti bělehradským vládnoucím kruhům.

Politická situace se mezitím nadále vyostřovala. V parlamentu (skupštině) docházelo k ostrým konfliktům mezi Chorvaty a Srby. Jak už bylo zmíněno, při jednom takovém konfliktu se Radić spolu s několika dalšími poslanci své strany stal obětí masakru spáchaného 20. června 1928 radikálním černohorským poslancem Punišou Račićem.⁸⁰ Nejprve se zdálo, že Radić svá těžká zranění přežije, 8. srpna však jejich následkům v Záhřebu podlehl. Ihned po masakru se v Záhřebu a dalších městech konaly velké protivládní demonstrace, Chorvaté dokonce svolali vzdoroslňm.

⁷⁸ O Masarykovi a jeho postoji k chorvatské opozici v meziválečné době blíže viz. HLADKÝ, Ladislav: *Masarykovy problémy s Jihoslovany*. In: Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty. Edd. Miroslav Šesták a Emil Voráček. Praha 2000, s. 293–299.; Týž: *T. G. Masaryk a jihoslovanské národy za první světové války a v době meziválečné*. In: Sto let Masarykovy české otázky. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané v Brně ve dnech 26.-28. září 1995. Ed. Eva Broklová. Praha 1997, s. 265–271.

⁷⁹ Radić převzal ministerstvo školství, v němž nahradil svého tehdejšího největšího dosavadního politického protivníka Svetozara Pribićevice. Pribićević stál v první polovině 20. let na centralistických pozicích. Byl také vůdčím představitelem chorvatských Srbů. Podrobněji o tom viz. dále.

⁸⁰ Račić byl za svůj čin odsouzen k 20 letům vězení, který si odpykával ve Sremské Mitrovici. Počátkem druhé světové války byl z vězení propuštěn, v roce 1944 byl zastřelen Titovými partyzány.

Poslední rozloučení se Stjepanem Radićem za účasti 300 000 lidí z celého Chorvatska se stalo obrovskou protisrbskou, protivládní a protirežimní manifestací. Selsko-demokratická koalice bojkotovala parlament a nepřestala s tím ani poté, co byl ministerským předsedou jmenován vůdce Slovinské lidové strany Anton Korošec.

Novým vůdcem HSS a Radićovým nástupcem se stal venkovský advokát Vladimír Maček.⁸¹ Už počátkem října 1928 se vydal do Prahy na sjezd agrárních stran střední Evropy. Maček i vedení HSS si od toho slibovali, že budou moci jednat o chorvatské otázce s předsedou československých agrárníků a členem vlády Milanem Hodžou. Ten byl však Bělehradem ostře pokárán za to, že Mačka vůbec pozval, a tak se žádná jednání nekonala, protože československá strana se obávala o křehké spojenecké vztahy.

V roce 1929, několik dní po vyhlášení královské diktatury shrnul Maček chorvatské požadavky v rozhovoru s maďarským reportérem, který přetiskly i Lidové noviny pod názvem *Charvátské výtky novému režimu*: „*Bojím se jen, že srbským politikům se nepodaří uskutečnit dobré úmysly královny. Tato moje obava se zdá potvrzena složením nynější vlády, která neskýtá vůbec záruky, že přání Charvátů budou uspokojena. ... My Charváti si přejeme v rámci státu samostatné zákonodárství a výkonnou moc ve všech vnitřních otázkách. Naproti cizině chceme jednotný stát spolu se Srby, avšak v rámci tohoto jihoslovanského státu si přejeme obnovení saboru a charvátské vlády, odpovědné tomuto sněmu.*“⁸²

V roce 1930 Maček soukromně navštívil Karlovy Vary, cestou se ve Vídni setkal k několika jugoslávskými politickými emigranty, s dalšími měl schůzku přímo ve Varech a v Praze také soukromně jednal s Milanem Hodžou.

Obecně Maček a chorvatská opozice Československu příliš nakloněni nebyli, protože měli pocit, že ČSR podporuje Bělehrad a královu diktaturu. Ještě v roce 1933 ostatně Beneš psal ve cirkulárním telegramu o politické situaci v Jugoslávii, že podle jeho názoru opozice přehání a mýlí se.⁸³

⁸¹ Blíže o jeho politice viz. BOBAN, Ljubo: *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941 I,II*. Zagreb 1974.

⁸² *Lidové noviny*, 16. 1. 1929, s. 1.

⁸³ DEJMEK, Jindřich (ed.): *Edvard Beneš. Cirkulární telegramy 1920–1935*. Praha 2002, č. 173, s. 186–187.

Po vydání „Záhřebských punktací“ (viz. výše) se Maček snažil co nejvíce upozornit na chorvatskou otázku i v zahraničí a ostře vystupoval proti srbské vládě. Už v dubnu 1933 byl odsouzen Zvláštním soudem na ochranu státu ke třem letům vězení,⁸⁴ v roce 1935 byl Jeftićovou vládou omilostněn, téhož roku se jeho blok účastnil voleb, které nevyhrál jen díky vládnímu teroru.

Jak napsal ve svém memorandu z roku 1936 (*Notes on the Possibility of a Serbo-Croat Detente*) R.W. Seton-Watson, znalec jihoslovanské problematiky, Maček měl v Chorvatsku obrovský vliv a drtivá většina Chorvatů byla pro jeho program.⁸⁵ Watsonovo memorandum bylo vlastně komentářem tehdejší politické situace v Jugoslávii, kam byl britskou vládou v roce 1936 vyslán, aby zjistil, jaká je zde skutečná politická situace. Seton-Watson došel k závěru, že dohoda vlády s chorvatskou opozicí je nevyhnutelná a měla by se uskutečnit federalizace státu. Na situaci v Jugoslávii se snažil upozornit i mezinárodní kruhy, a proto své memorandum rozeslal různým politickým představitelům, mimo jiné i novému československému prezidentu Benešovi. Československo v té době opatrně připouštělo, že chorvatské země by mohly mít svého guvernéra, který by byl odpovědný sněmu.⁸⁶

5.4 Svetozar Pribičević

Svetozar Pribičević byl jedním z čelních představitelů Srbů žijících v Chorvatsku a také tzv. přečanských Srbů, kteří žili na sever od Sávy a Dunaje. V roce 1918 byl jedním z těch, kdo se podíleli na budování Království SHS. Byl členem Protićovy vlády jako ministr vnitra a později Davidovićovy vlády jako ministr školství, seděl také v několika dalších vládách Nikoly Pašiće. Už z předválečných dob se osobně znal s Masarykem a Benešem, přátelství ho pojilo také s Milanem Hodžou nebo Františkem Soukupem.

Jeho politické stanovisko bylo tehdy přísně centralistické a unitaristické. Jako ministr vnitra tvrdě postupoval proti komunistům i proti chorvatským federalistům. Byl také ideovým vůdcem Organizace jugoslávských nacionalistů (ORJUNA), která byla součástí demokratické strany. Od června 1924 vedl vlastní Samostatnou demokratickou stranu (Samostalna

⁸⁴ Téhož roku zaslali jugoslávští opoziční poslanci memorandum prezidentu Masarykovi a také žádali, aby se zasadil o Mačkovu propuštění.

⁸⁵ Seton-Watsonovo memorandum in: KOLEKTIV AUTORŮ (edd): R.W. Seton-Watson i Jugoslaveni. Korespondencija 1906–1941. II. dio 1918–1941. Zagreb – London 1976, č. 273, s. 321.

⁸⁶ Blíže viz. CHROBÁK, Tomáš: *Jugoslávská opozice a Československo 1935–1938*. Slovánský přehled 85, 1999, s. 265–291.

demokratická strana). Od roku 1925 byl Pribičević z důvodu ostrých politických rozporů s tehdejší vládnoucí elitou včetně krále Alexandra v opozici.⁸⁷

Co se týče zahraniční politiky, byl Pribičević pro úzkou spolupráci Jugoslávie s Francií a Velkou Británií. Chápal nutnost existence Malé dohody, přestože po svém odchodu do opozice nebyl spokojen s politikou, kterou Malá dohoda vedla. „Zvláště nebyl spokojen s československou politikou, která, starajíc se především o dobré vztahy v Malé dohodě, byla tolerantní nebo nakloněná režimu v Jugoslávii. Taková orientace československých oficiálních faktorů byla téměř neustále předmětem Pribičevićových ostrých výtek, které často nepostrádaly prudkost a subjektivnost.“⁸⁸ Podle jeho názoru upevňování Malé dohody vedlo k posilování diktatury v Jugoslávii.⁸⁹

Ihned po vyhlášení šestojanuárské diktatury proti ní začal Pribičević vystupovat, a tak nebylo divu, že byl už v červnu 1929 zatčen a internován v zapadlém městečku Brus v Šumadiji.

Pribičevićovi čeští přátelé, například bývalý operní pěvec a nyní podnikatel Otakar Chmel, žádali vlivné politické osobnosti v Československu, aby se přimluvily za Pribičevićovo propuštění. Kontaktován byl například Přemysl Šámal, kancléř prezidenta republiky.⁹⁰ S ohledem na křehkou mezinárodně politickou situaci bylo však jen velmi obtížné cokoliv podniknout. Přesto se Šámal na Pribičeviče i jeho zdravotní stav ptal tehdejšího vyslance Království Jugoslávie v Praze Budimira Andjelinoviće.⁹¹ Ten ho však ujistil, se zprávy o Pribičevićově strádání jsou přehnané.

⁸⁷ O jeho působení v opozici viz. BOBAN, Ljubo: *Svetozar Pribičević u opoziciji (1928–1936)*. Zagreb 1973.

⁸⁸ BOBAN, Ljubo: *Svetozar Pribičević u opoziciji (1928–1936)*. Zagreb 1973, s. 175. (Posebno je bio nezadovoljan s politikom koja je, brinući se prije svega o dobrim odnosima u Maloj Antanti, bila tolerantna ili naklonjena režimu u Jugoslaviji. Takva orijentacija čehoslovačkih službenih faktora gotovo stalno je bila predmetom Pribičevićevih ostrih progovora pri čemu je često unosio oštrinu i subjektivnost.)

⁸⁹ Viz. dopis Setonu-Watsonovi z 13. 6. 1933. In: KOLEKTIV AUTORŮ (edd): *R.W. Seton-Watson i Jugoslaveni. Korespondencija 1906–1941. II. dio 1918–1941*. Zagreb – London 1976, č. 242, s. 285–286.

⁹⁰ Viz. záznamy kancléře Šámala. In: HLADKÝ, Ladislav – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan: *Emigrace Svetozara Pribičeviće v Československu*. Edice českých archivních dokumentů z let 1929–1932. Slovanské historické studie 28, 2002, č. 6 a 7, s. 150–151.

⁹¹ Objevily se zprávy, že byl Pribičević v internaci nakažen nějakou nemocí a i přes jeho závažný zdravotní stav mu není poskytována odpovídající zdravotní péče.

Dalším, kdo v Pribičevićův prospěch intervenoval, byl František Hlaváček.⁹² Žádal tehdejšího ministra dopravy a předsedu Slovinské lidové strany Antona Korošce, aby se přimluvil za Pribičevićovo přemístění do bělehradské vězeňské nemocnice. K tomu skutečně došlo, ovšem jestli se v této věci Korošec vůbec nějak angažoval, je dodnes předmětem dohadů. Hlaváček se snažil v Pribičevićův prospěch intervenovat i během své návštěvy Bělehradu přímo u premiéra Živkoviće. Ten sice Hlaváčka ochotně přijal, ale propuštění opozičního politika z vazby odmítl. Hlaváčková aktivita tak vyzněla naprázdno, ačkoliv on sám si myslel opak. V Praze se Hlaváček prostřednictvím novinových článků snažil získat na Pribičevićovu stranu alespoň širokou českou veřejnost, v roce 1931 dokonce odjel do Paříže, aby zde v Pribičevićův prospěch intervenoval u předních francouzských politiků. Ti se však, podobně jako jejich českoslovenští kolegové, obávali zhoršení politických vztahů s Jugoslávií.

V únoru 1930 se prostřednictvím dopisů obrátil na Šámala a Masaryka sám Pribičević.⁹³ Ani tento pokus však nebyl úspěšný, neboť Hrad kvůli němu nehodlal riskovat dobré vztahy s Jugoslávií. Podobný efekt měl i dopis pro dalšího pražského přítele, Milana Hodžu.⁹⁴ Masaryka neoblomil ani dopis Pribičevićovy manželky Bosiljky ze září 1930,⁹⁵ podobně jako Beneš nereagoval na dopis jejího muže.⁹⁶ Až v únoru 1931 se Masaryk i Beneš uvolili k jakémusi vstřícnému gestu, když přijali Pribičevićova mladšího bratra Milana.⁹⁷ Okamžitá negativní reakce Bělehradu je však utvrdila v přesvědčení, že není vhodné se v případě Pribičević angažovat. Beneš zůstal neoblomný i poté, co Pribičević v červnu 1931 zahájil protestní hladovku proti úmyslu vlády ho eskortovat zpět do Brusu.

⁹² Hlaváček byl generálním tajemníkem Kramářovy Československé strany národně demokratické, která otevřeně podpořila nastolení královské diktatury v Jugoslávii. Sám však už od dob studií udržoval četné kontakty s chorvatskou i srbskou pokrokovou omladinou a tato přátelství často vydržela i po válce. Proto se angažoval v Pribičevićově případě.

⁹³ Dopis Masarykovi ze 7. 2. 1930. In: HLADKÝ, Ladislav – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan: *Emigrace Svetozara Pribičeviče v Československu*. Edice českých archivních dokumentů z let 1929–1932. Slovanské historické studie 28, 2002, č. 12, s. 156–160.

⁹⁴ HLADKÝ, Ladislav – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan: *Emigrace Svetozara Pribičeviče v Československu*. Edice českých archivních dokumentů z let 1929–1932. Slovanské historické studie 28, 2002, č. 11, s. 154–156.

⁹⁵ Dopis Bosiljky Pribičevičové T. G. Masarykovi z 26. 8. 1930. In: HLADKÝ, Ladislav – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan: *Emigrace Svetozara Pribičeviče v Československu*. Edice českých archivních dokumentů z let 1929–1932. Slovanské historické studie 28, 2002, č. 18, s. 164–165.

⁹⁶ Dopis S. Pribičeviče E. Benešovi z 27. 7. 1930. In: HLADKÝ, Ladislav – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan: *Emigrace Svetozara Pribičeviče v Československu*. Edice českých archivních dokumentů z let 1929–1932. Slovanské historické studie 28, 2002, č. 17, s. 164.

⁹⁷ Záznam prezidenta Masaryka o návštěvě plukovníka Milana Pribičeviče v únoru 1931. In: HLADKÝ, Ladislav – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan: *Emigrace Svetozara Pribičeviče v Československu*. Edice českých archivních dokumentů z let 1929–1932. Slovanské historické studie 28, 2002, č. 20, s. 166.

Československý ministr zahraničí jednoduše vydal příkaz, že na zahraniční intervence nemá být reagováno.

Jugoslávská vláda však neměla zájem na tom, aby se z Pribičeviće stal mučedník jejího režimu, a tak jej konečně propustila. Mohl dokonce odjet na léčení do Karlových Varů, kde strávil měsíc, později pobýval v Praze.⁹⁸ Pribičević opouštěl Jugoslávii s plánem na obnovení své politické činnosti. Chtěl také informovat své československé přátele o stavu v Jugoslávii a změnit jejich názor na tamní politiku. V Praze na něj však čekalo trpké zklamání. Ačkoliv pobýval přímo v Československu, kromě manželky pražského primátora Amálie Baxové (původem Chorvatky), Františka Hlaváčka, dramatika Jaroslava Kvapila a Otakara Chmela se s nikým ze svých českých přátel pravidelně nestýkal. Většinou o to totiž neprojeví zájem. Masaryk i Beneš jeho žádosti o schůzku přímo odmítli. Úřady Pribičeviće nechaly sledovat tajným policistou. V těžkém období Pribičevićovi a jeho dceři Staně, která otce v ČSR doprovázela, velmi pomohla historička Milada Paulová. V listopadu 1931 se Pribičevićovi přece jenom podařilo dosáhnout schůzky se Šámalem a také s Benešem, ani jeden však neprojevil pochopení pro jeho politické ambice a plány.⁹⁹

Chování jeho československých přátel, politiků i tisku, který se situaci v Jugoslávii dostatečně nevěnoval, Pribičeviće velmi zklamalo. Své pocity sděloval v několika dopisech z roku 1932 a 1933 i R. W. Setonu-Watsonovi.¹⁰⁰ V jednom z nich píše: *„Když česká demokracie zjistila, že byla v Jugoslávii vyhlášena diktatura, měla se proti ní postavit, nebo alespoň zaujmout rezervovaný postoj, a nijak jugoslávskou diktaturu nepodporovat. A takhle, co se dělo? Český tisk (demokratický i republikánský) přinášel chvalozpěvy, pěl hymny na jugoslávskou diktaturu, což přebíral režimní tisk v Jugoslávii, čímž se docílilo tří efektů: a) že to posílilo Alexandra, aby vytrval v diktatuře, b) že to deprimovalo jugoslávskou demokracii, které bylo režimem předhazováno, že nemůže být tak hrozný, když jej chválí demokracie v republikánských Čechách a c) že to vyvolalo v hlubokých vrstvách*

⁹⁸ Blíže o Pribičevićovu pobytu v ČSR viz. HLADKÝ, Ladislav – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan: *Svetozar Pribičević a Československo (1929–1936)*. Český časopis historický 93, 1995, s. 244–262.

⁹⁹ Beneš se přesto snažil si Pribičeviće zavázat pro případ, že by v Jugoslávii došlo k mocenskému zvratu a on by se dostal na významný politický post. Udělal to prostřednictvím finanční částky 10 000 českých korun, které mu zaslal prostřednictvím Paulové měsíc před Pribičevićovým odjezdem do Francie. Finanční výpomoc od Beneše přijímal i v Paříži.

¹⁰⁰ KOLEKTIV AUTORŮ (edd): *R.W. Seton-Watson i Jugoslaveni. Korespondencija 1906–1941. II. dio 1918–1941*. Zagreb – London 1976, č. 199, s. 222–224; č. 202, s. 228–230; č. 218, s. 253–255; č. 221, s. 258; č. 225, s. 264–265; č. 231, s. 273; č. 242, s. 285.

jugoslávského národa nesouhlas a nenávisť vůči Čechům. ¹⁰¹ Pribičević za podporu diktatury ostře kritizoval i československého ministra zahraničí Beneše, o němž se neváhal vyjadřovat značně nevybíravě. ¹⁰² Podobně si stěžoval také na prezidenta Masaryka, že nezabránil pronásledování jugoslávských emigrantů v Československu: „*Divím se, že se starý pan Masaryk, kterého osobně znám a s nímž jsme byli vynikající přátelé, a který byl před válkou vážený jako ochránce všech pronásledovaných, může klidně dívat na pronásledování naší emigrace v Čechách a že neprojevuje vůbec žádný zájem o náš život a osud. O panu Benešovi ani nemluví, protože on se v politickém životě objevil až během války, on s námi nemá vazby z minulosti, které by mu byly svaté a drahé, a kromě toho žije v panickém strachu z Německa a díky tomu je plně k dispozici bělehradské vládě, takže se o něm dá říci: Jak Bělehrad píská, tak Beneš skáče.*“ ¹⁰³

V roce 1932 se Pribičević rozhodl přesídlit do Paříže, kam odjel počátkem dubna. Zde byl poměrně srdečně přijat, přednášel dokonce i ve francouzském parlamentu o dobových poměrech v Jugoslávii a publikoval v místních novinách a časopisech. V Paříži také roku 1933 napsal a ve francouzštině vydal svou knihu *La dictature du roi Alexandre (Diktatura krále Alexandra)*. ¹⁰⁴ I ve Francii však zvítězily vyšší zahraničně politické zájmy a Pribičević se dostával do stále větší izolace, protože Francie usilovala o to, aby Jugoslávie uznala Sovětský svaz a připojila se k systému kolektivní bezpečnosti v Evropě zaměřenému proti

¹⁰¹ KOLEKTIV AUTORŮ (edd): *R.W. Seton-Watson i Jugoslaveni. Korespondencija 1906–1941. II. dio 1918–1941.* Zagreb – London 1976, č. 202, s. 228–229. (Čim je češka demokracija čula, da je u Jugoslaviji obavljena diktatura, morala je zauzeti front protiv nje, ili bar se držati rezervisano, no pomažući ničim i nikako jugoslavensku diktaturu. A ovako, šta se događalo? Češka je štampa (demokratska i republikanska) donosila slavospjeve, pevala himne diktaturi u Jugoslaviji, to je režimska štampa u Jugoslaviji prenosila; a tim su postignuta tri efekta: a) da je to hrabrilo (sokolilo) Aleksandra, da istraje u diktaturi, b) da je to deprimiralo jugoslavensku demokraciju, kojoj se sa strane režima predstavljalo, da taj režim ne može biti tako rdjav, kad ga hvali demokracija u republikanskoj Češkoj a c) da je to izazvalo u dubokim slojevima naroda u Jugoslaviji neraspoloženje i mržnju prema Česima.)

¹⁰² KOLEKTIV AUTORŮ (edd): *R.W. Seton-Watson i Jugoslaveni. Korespondencija 1906–1941. II. dio 1918–1941.* Zagreb – London 1976, č. 240, s. 282–283.

¹⁰³ Viz. dopis S. Pribičeviće Setonu-Watsonovi z 13. 6. 1933. In: KOLEKTIV AUTORŮ (edd): *R.W. Seton-Watson i Jugoslaveni. Korespondencija 1906–1941. II. dio 1918–1941.* Zagreb – London 1976, č. 242, s. 285. (Ja se čudim, da stari Masaryk, koga lično poznajem, s kojim sam bio izvrstan prijatelj, i koji je pre rata važio kao protektor sviju progonjenih, može mirno da gleda ove progone naše emigracije u češkoj i da uopće ne pokazuje nikakav interes za naš život i sudbinu. O g. Benešu neću da govorim, jer on se pojavio u političkom životu tek za vreme rata, on nema s nama veza iz prošlosti, koje bi bile svete i drage, a osim toga živi u paničkom strahu od Nemačke i zbog toga je potpuno na dispoziciji beogradske vlade, tako da se za njega može reći: Kud Beograd okom, tud Beneš skokom.)

¹⁰⁴ PRIBIČEVIĆ, Svetozar: *Diktatura kralja Aleksandra.* Zagreb 1990.

Německu a usilovala tudíž o co nejlepší vztahy s Alexandrem a jugoslávskou vládou. Po atentátu na krále v Marseille byl Pribičević francouzskou policií dokonce zatčen.¹⁰⁵

Změna politické situace v Jugoslávii v něm opět vyvolala naději na návrat do vysoké politiky, jeho naděje však brzdil jeho stále se zhoršující zdravotní stav. V červenci 1936 přijel znovu do Prahy, což u československých představitelů nevzbudilo právě nadšení, ale jugoslávské velvyslanectví proti jeho příjezdu tentokrát již neprotestovalo. V Praze se Pribičević podrobil vyšetření, které ukázalo, že trpí rakovinou plic. Náklady na léčení byly hrazeny z prostředků ministerské rady. Jeho zdravotní stav byl však beznadějný, a tak 15. září 1936 Svetozar Pribičević v Praze zemřel, pohřeb se uskutečnil o čtyři dny později tamtéž, protože jeho konání v Záhřebu bylo místními úřady zakázáno kvůli obavám z případných nepokojů. Smutečního rozloučení se zúčastnila řada politických a kulturních osobností z Československa i Jugoslávie.¹⁰⁶

¹⁰⁵ O svém pobytu na policii a výsledcích podrobně informuje v dopise Setonu-Watsonovi z 5.11. 1934. In: KOLEKTIV AUTORŮ (edd): *R.W. Seton-Watson i Jugoslaveni. Korespondencija 1906–1941. II. dio 1918–1941.* Zagreb – London 1976, č. 250, s. 297–298.

¹⁰⁶ O pohřbu blíže viz. HLADKÝ, Ladislav – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan: *Svetozar Pribičević a Československo (1929–1936)*. Český časopis historický 93, 1995, s. 244–262., dále denní tisk, např. České Slovo 18. 9. 1936, s. 2.; České Slovo 19. 9. 1936, s. 6.

2. ČÁST: KULTURNÍ KONTAKTY

1. ČESKOSLOVENSKO-JIHOSLOVANSKÉ LIGY

1.1 Ligy v Československu

Už před vznikem Československo-jihoslovanských lig existovaly v ČSR různé spolky a organizace zastřešující přátele a příznivce Jihoslovanů u nás, například Družtvo Jugoslavia v Plzni, Klub přátel Jugoslávie v Olomouci, Akademsko družtvo Jugoslavia v Brně, Spolek Jugoslavia v Pardubicích, Jugoslavensko Kolo v Písku, později přibyla Jadranská stráž v Praze (měla svou sesterskou organizaci v Jugoslávii), Dalmatinska zadruha tamtéž a další. Počátkem roku 1919 byla v Praze ustavena Jihoslovanská komise, v jejímž čele stál univerzitní profesor dr. V. Dvorský. Nebyla to ani společnost ani spolek, jednalo se pouze o skupinu nadšenců, která však byla předchůdcem pozdější Ligy v Praze.

Společnost Československo-jihoslovanská liga byla založena v Praze roku 1921, její proklamace byla vydána v únoru téhož roku. Ustavující valná hromada místního pražského odboru se konala 13. dubna 1921, předsedou tamní Ligy se stal pražský primátor dr. Karel Baxa.¹⁰⁷ Ten ve svém projevu mimo jiné pronesl: *„Budující Ligu, chceme zvyšovat pocit odpovědnosti celého národa za politiku státní. Neomezíme se zajisté jen na otázku společenství vojenského, nýbrž budeme usilovati o společnou práci v otázkách hospodářských, kulturních, mravních a všeobecně politických, poněvadž víme, že dnes nemůžeme zůstat při projevech, při slovech.“*¹⁰⁸

Ustavující celostátní valná hromada Československo-jihoslovanské ligy se konala 12. listopadu 1922 v Praze. Druhým předsedou Ligy v Československu se stal dr. Petr Zenkl. Roku 1922 byla Liga založena i Brně, kde se jejím předsedou stal profesor tamní české techniky Vincenc Hlavinka.¹⁰⁹ Ve 30. letech vyrostl v Praze i Jihoslovanský dům, každoročně

¹⁰⁷ Datum 13. dubna nebylo vybráno náhodně, jednalo se o výročí uzavření spolupráce Čechoslováků a Jihoslovanů a proklamace hesla „věrnost za věrnost“ v roce 1918.

¹⁰⁸ Přepis projevu Dr. Baxy v článku *První krok Československo-jihoslovanské ligy na veřejnost*. Československo-jihoslovanská liga I, 1921, s. 3.

¹⁰⁹ O kontaktech Vincence Hlavinky s Chorvatskem viz. NENADIĆ, Djuro: *Delovanje Prof. Ing. V. Hlavinke u Hrvatskoj*. Československo-jihoslovanská revue 4, 1934, s. 32–34.

se konal Jihoslovanský reprezentační ples. V roce 1937 se protektorem Československo-jihoslovanské ligy stal prezident Edvard Beneš.¹¹⁰

Úkolem Ligy bylo sblížit oba národy, organizovat hospodářskou a především kulturní spolupráci a osvětovou činnost, jejíž nedílnou součástí byly nejrůznější přednášky, výstavy a také vydávání překladů literárních děl, naučných i beletristických, promítání filmů, pořádání exkurzí, organizace jazykových kurzů a zakládání knihoven, z jejichž fondů mohli členové čerpat poučení. Největší z těchto knihoven byla Stossmayerova jihoslovanská knihovna v Praze.¹¹¹ Liga také podporovala hospodářské kontakty a turismus, o němž pravidelně informovala ve svém tiskovém orgánu, kterým byl měsíčník nazvaný *Československo-jihoslovanská liga*, počátkem 30. let přejmenovaný na *Československo-jihoslovanskou revue*. Dále se Liga starala o zajišťování stipendií studentům studujícím jak u nás, tak v Jugoslávii.

Negativním prvkem činnosti Československo-jihoslovanské ligy bylo to, že mlčky přecházela nebo ospravedlňovala opatření zaměřená proti odpůrcům jugoslávského režimu. To bylo nutné především z politických důvodů, aby nedošlo k narušení spojeneckých vztahů.

1.2 Ligy v Království SHS (Jugoslávii)

Zakládání obdobných spolků probíhalo také v Království SHS. Nejprve byly Ligy ustavovány ve Slovinsku, a to i díky podpoře prvních dvou vyslanců Království SHS v Praze, Ivana Hribara a Bogomila Vošnjaka, kteří byli slovinské národnosti. Lublaňská Liga vznikla v roce 1921, následovala její pobočka v Mariboru, která se osamostatnila roku 1924. V Bělehradu byla Liga proklamována roku 1923, její ustavení v Záhřebu se ale opozdilo, a to především z politických důvodů.¹¹² V roce 1926 byl ustaven celostátní Svaz Jihoslovansko-československých lig (Savez Jugoslavensko-čehoslovačkih liga). V čele jeho ústředního výboru stál ministr Miloš Trifunović. Celkem bylo v roce 1928 členem svazu

¹¹⁰ O vývoji a historii Ligy viz. SKOUPÝ, Arnošt: *Vznik Svazu Jihoslovansko-československých lig v předválečné Jugoslávii*. In: *Studia balcanica bohemoslovaca III*, Brno 1987.; Týž: *Československo-jihoslovanská liga 1920–1938*. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty UP Olomouc, Historie 2*, Praha 1975, s. 31–66.; KOLEKTIV AUTORŮ: *Prátelství národů Československa a Jugoslávie*. Praha 1965.; *První krok Československo-jihoslovanské ligy na veřejnost*. Československo-jihoslovanská liga 1, 1921, s. 2–5.

¹¹¹ Knihovna byla pojmenovaná podle záhřebského biskupa, mecenáše a zakladatele Jihoslovanské akademie věd a umění Josipa Juraje Stossmayera (1815–1905), čestného občana Prahy.

¹¹² Založení Ligy příliš nepřála nejsilnější chorvatská opoziční strana, HSS Stjepana Radiće, která Ligy vnímala jako srbofilské organizace.

12 Lig, z čehož v Chorvatsku působily dvě – první v Crikvenici (založena 1926) a druhá v Záhřebu (vznikla 1927), v letech 1932–1933 následovaly Ligy v dalších chorvatských městech (Sisak, Vukovar, Osijek, Karlovac a další města).¹¹³ V Dalmácii působila od roku 1927 Liga ve Splitu. Velkou část členské základny jugoslávských Lig tvořila zdejší inteligence, již se dostalo vzdělání v českých zemích a také Češi a Slováci usazení v Království SHS nebo jejich potomci.¹¹⁴

Jugoslávské Ligy nikdy nevydávaly vlastní časopis, byl zde však distribuován časopis československých Lig, na němž se Jihoslované redakčně podíleli.

Ve 30. letech, konkrétně v roce 1934, byl v chorvatské Sávské bánovině ustaven Výkonný výbor Československo-jihoslovanských lig Sávské bánoviny (Izvršni odbor jugoslavenko-češkoslovačkih liga Savaske banovine), v němž se spojily Ligy z Bjelovaru, Crikvenice, Daruvaru, Karlovce, Osijeku a Záhřebu. Předsedou výboru se stal dr. Milovan Zoričić. Výkonný výbor také vydával časopis *Slovo*.

Ve druhé polovině 30. let se do vedení řady Lig v Jugoslávii dostala demokraticky orientovaná opozice, která propagovala a dávala za příklad demokratický systém v Československu a zároveň vystupovala proti režimu tehdejšího ministerského předsedy Milana Stojadinoviće. Dokonce i uvítání prezidenta Beneše na jeho oficiální návštěvě v Jugoslávii v roce 1937 se změnilo v protivládní demonstraci.

V roce 1938 se v Jugoslávii zvedla velká vlna solidarity s ohroženým Československem, přestože vláda se přikláněla na stranu Německa. Jedním z projevů solidarity a sympatií byly i oslavy 20. výročí vzniku ČSR. V roce 1938 docházelo v celé Jugoslávii k manifestacím na podporu ČSR, jejich centry však byla spíše srbská města. Z těch chorvatských byla místním Sokolem zorganizována velká manifestace v Dubrovniku. V Záhřebu zase vyšel péčí mladých publicistů sdružených kolem revue *Književnik (Spisovatel)* zvláštní sborník o Československu.¹¹⁵

¹¹³ Zakladatelem záhřebské Ligy byl novinář a redaktor *Riječi* Stjepan Parmačević, prvním předsedou J. Šilović (do r. 1928). Předchůdkyní záhřebské Ligy byla Československá komise založená už r. 1920.

¹¹⁴ O Ligách v Jugoslávii bližší např. KOLIBAŠ, Franjo: *Jugoslavenko-češkoslovačke lige*. Njihov historijat, djelovanje i osnove za budućnost. Narodne novine 22. 12. 1934, s. 3–5.

¹¹⁵ DURMAN, Milan (red.): *Čehoslovački zbornik. ČSR 1918–1938*. Književnost – Umjetnost – Muzika – Film – Politički, privredni, socijalni i kulturni život. Zagreb 1938.

Vzájemné styky mezi občany Jugoslávie a Československa se však rozvíjely i zcela neoficiálně, díky početným národnostním menšinám v obou státech, studentům, kteří dosáhli vzdělání v Československu, turistům, kterých každoročně mířilo na Jadran čím dál více nebo sokolským organizacím.¹¹⁶

¹¹⁶ První sokolská jednota v jihoslovanských zemích byla založena v Záhřebu už v roce 1874.

2. CHORVATŠTÍ ČEŠI A MORAVŠTÍ CHORVATI

2.1 Češi v Chorvatsku

Střediskem české menšiny v Chorvatsku je dodnes město Daruvar ve Slavonii (v Bjelovarsko-bilogorské županiji), česká menšina žije i v okolí Požegy v sousední Požeško-slavonské županiji. Češi začali do Chorvatska přicházet ve druhé čtvrtině 19. století, aby osídlili území při Vojenské hranici, další vlna přišla v 80. letech předminulého století nejčastěji z jižních a východních Čech.

V meziválečném období žilo podle údajů z roku 1921 v Království SHS 115 532 Čechoslováků, z čehož bylo 46 777 Čechů, z nichž většina byla usazena v Chorvatsku (přes 30 000).¹¹⁷ Nejpočetnější česká menšina byla zaznamenána v požešské župě (více než 15 000 Čechů) se střediskem v Daruvaru, v župě bjelovarsko-križevské (více než 10 500 Čechů) s centrem v Bjelovaru, přes 1 000 Čechů bylo napočítáno také v župě virovitické, několik set jich také žilo v oblasti Sremu (Srijem) na chorvatsko-srbské hranici.¹¹⁸

Česká menšina ve svém středisku v Daruvaru vydávala od roku 1922 čtrnáctideník *Jugoslávští Čechoslováci*, aktivní zde byla Česká beseda, roku 1922 byla zřízena také soukromá česká dvojtřídní škola pojmenovaná v roce 1926 jako škola J. A. Komenského, později přibyla i mateřská škola a střední hospodářská škola. V dalších obcích fungovaly většinou tzv. paralelní školy. Učitelé přicházeli z Československa a byli placeni pražským Ministerstvem školství a národní osvěty. Daruvarská škola byla neúnavným organizátorem různých kulturních akcí, především oslav výročí a divadelních představení. Děti také několikrát jely na letní prázdniny do Československa.¹¹⁹ České školy a jazykové kurzy češtiny fungovaly i v několika dalších chorvatských obcích, podobně jako České besedy.

Činnost českých, ale i slovenských, škol v Chorvatsku řídila daruvarská Matice školská. Ta vznikla roku 1926 jako zvláštní odbor Československého svazu, v roce 1930 bylo

¹¹⁷ Podle: AUERHAN, Jan: *Československá větev v Jugoslávii*. Praha 1930.

¹¹⁸ Blíže viz. AUERHAN, Jan: *Československá větev v Jugoslávii*. Praha 1930. SOBOTKA, Otto: *Kulturní a hospodářské postavení Čechů v Jugoslávii*. Československo-jihoslovanská revue 3, 1932–1933, s. 109–111.

SMETÁNKA, František: *Česká sídla v Sávské bánovině*. Československo-jihoslovanská revue 4, 1934, s. 202–206.

¹¹⁹ O zřízení a fungování soukromé české školy v Daruvaru blíže viz. DANĚK, Slávek: *Padesát let české školy Komenského v Daruvaru*. Daruvar 1972.

její sídlo přeneseno do Záhřebu jako centra nově zřízené Sávské bánoviny. Matice trvale spolupracovala s českým konzulátem v Záhřebu, mimo jiné i na získávání stipendií na pobyt mladých učitelů v Československu, kde měli dokonale zvládnout jazyk. Matici školskou podporoval i pražský spolek Komenský a Ústřední spolek jednoty učitelské v Brně. V Daruvaru se nacházela také Ústřední česká knihovna, divadelní knihovna, učitelská knihovna a Matice divadelního ochotnictva.

V meziválečné době v Chorvatsku kromě České besedy působil také Československý svaz v Jugoslávii (založen 1921), jehož sídlem byl Osijek, později Bělehrad a nakonec Záhřeb. Stálým úředníkem svazu byl od roku 1929 Vojta Režný.¹²⁰ V roce 1924 byl při Svazu založen kulturní odbor a zemědělský odbor, později také Ústředí divadelního ochotnictva, jehož sídlem byl Daruvar. Toto ústředí udržovalo kontakty s Ústřední maticí divadelního ochotnictva v Praze, která mu byla nápomocna při shánění textů her, kostýmů apod. V roce 1930 byl namísto Matice divadelního ochotnictva zřízen Divadelní odbor Československého svazu se sídlem v Záhřebě, jehož ředitelem se stal Jindřich Rýdl, který také často býval režisérem uváděných her. V roce 1932 byl založen Osvětový odbor Československého svazu pro český venkov, který měl vzdělávat české rolníky především v Sávské bánovině. Sídlem Odboru byl Záhřeb, funkcionáři pak působili přímo v jednotlivých okrscích.

V Záhřebu působila také Československá obec (založená 1913 jako Český vystěhovalec), která s Českou besedou aktivně spolupracovala.¹²¹ V roce 1932 měla 224 členů a sídlila v jedné místnosti v restauraci Varoška Pivnica v Gajově ulici číslo 9. Předsedou Obce byl obchodník Stanislav Tomášek. Oběma spolkům se mimo jiné podařilo obnovit a obohatit knihovnu zabavenou rakouskou armádou za světové války. V Záhřebu dále fungoval skautský oddíl a sdružení československých akademiků, v němž se scházela krajanská vysokoškolská mládež.

V roce 1939 v Záhřebu vyšel *Velký česko-chorvatský slovník*, jehož autorem byl knihkupec Jaroslav Merhaut.

¹²⁰ Vojta Režný byl také redaktorem *Československých listů* (fungovaly 1918–1922) a zakladatelem Československé pokrokové politické strany.

¹²¹ O české obci podrobněji viz. KOLEKTIV AUTORŮ: *Česká beseda Záhřeb 1874–2004*. Ročenka České besedy Záhřeb k 130. výročí založení. Zagreb 2004.

2.1.1 Česká beseda Záhřeb

Nejstarším českým spolkem v Chorvatsku, který funguje do dnešních dní, je Česká beseda Záhřeb. Na jejím založení v roce 1874 měl rozhodující podíl Josef Václav Frič. Do Záhřebu přišel na pozvání svého přítele, bána Ivana Mažuraniće, a stal se redaktorem listu *Agramer Zeitung*. S pomocí spisovatele Josefa Holečka a českých herců záhřebského divadla pak založil Českou besedu.

Česká beseda v Záhřebu vyvíjela v meziválečném období velmi bohatou činnost. Zvláště úspěšní byli její ochotníci, kteří vystupovali pro krajany nejen v Záhřebu, Daruvaru a dalších chorvatských městech, ale i v Československu, kde se účastnili i festivalu Jiráskův Hronov. V roce 1933 se záhřebští ochotníci tohoto festivalu účastnili s hrou *Liják* od Petra Peciji Petroviće, který se uvedení hry v ČSR osobně účastnil. V Hronově byli srdečně uvítáni a jejich představení měla veliký úspěch. Pozastavovali se ovšem nad tím, že ač jsou Čechoslováci, ve všech československých městech, která během své cesty navštívili, je vítali jako Jihoslovany.¹²² Celkem mezi válkami seheráli divadelníci České besedy Záhřeb 181 představení, mezi nimi v roce 1930 například *Zvíkovského raráška* a *Paní mincmistrovou* Ladislava Stroupežnického, obojí v režii Jindřicha Rýdla. Beseda také organizovala zábavy, přednášky, koncerty, oslavy různých výročí a jubileí, ať už československých nebo jugoslávských (pravidelně se slavil 28. říjen i 1. prosinec, ale také narozeniny prezidenta Masaryka a krále Alexandra a později Petra II.), výlety a zájezdy, loutková představení pro děti apod. Roku 1922 byla v Záhřebu otevřena česká doplňovací škola. V meziválečné době školu každoročně navštěvovalo od 52 do 86 dětí. Výuka probíhala od pondělí do soboty, pět hodin denně, kromě toho děti navštěvovaly i řádnou chorvatskou školu.¹²³

V první polovině roku 1937 byl v Šubičově ulici číslo 20 dokončen Český národní dům, kde našla své důstojné sídlo nejen Česká beseda, ale i česká doplňovací škola, Československá obec, Jihoslovansko-československá liga a také Spolek přátel Lužických Srbů. V roce 1939 došlo spojení České besedy a Československé obce pod názvem Spojené spolky Česká beseda a Československá obec.

¹²² Novosti, 3. září 1933, s. 1.

¹²³ KOLEKTIV AUTORŮ: *Česká beseda Záhřeb 1874–2004*. Ročenka České besedy Záhřeb k 130. výročí založení. Zagreb 2004.

2.2 Moravští Chorvati

Chorvatští kolonisté začali na jižní Moravu přicházet už ve 30. letech 16. století, nejstarší chorvatskou obcí na našem území je Frélichov, dnešní Jevišovka, který byl založen roku 1538.¹²⁴ Chorvatské obce na území dnešního Slovenska začaly vznikat o něco později.

Za první republiky existovalo v Československu šest obcí, v nichž žili Chorvati, kteří si udrželi svoje národní povědomí a chorvatský jazyk, konkrétně čakavský dialekt.¹²⁵ Na Moravě to byl Frélichov (chorvatsky Frielištof), Nový Přerov (Nova Prerava) a Dobré Pole (Dobro Polje).¹²⁶ Na Slovensku to byly obce Děvínská Nová Ves (Novo Selo), Dúbravka (Dubrava) a Chorvatský Grob (Hrvatski Grob). Celkem jejich počet činil okolo 5 500 osob, k nim bylo ale nutno počítat ještě Chorvaty poněmčené, počestělé a poslovenštělé.

Vyučování ve školách probíhalo v češtině, respektive slovenštině, chorvatština vyučována nebyla. Značná část chorvatského obyvatelstva v moravských i slovenských obcích byla poněmčená. Přesto se jazyk se udržel, snad i díky vysokému počtu endogenních sňatků.

Moravští ani slovenští Chorvati se kulturně neorganizovali (s výjimkou místního odboru Národní jednoty pro jihozápadní Moravu ve Frélichově), neudržovali ani vazby se svou někdejší domovinou, nečetli chorvatské knihy ani noviny. Ve 30. letech 20. století už v podstatě zanikly i jejich zvyky a obyčeje, národní kroj už se udržoval jen zřídka, téměř výlučně u žen.¹²⁷ S Chorvaty z jihomoravských obcí se snažila spolupracovat brněnská Československo-jihoslovanská liga.

¹²⁴ Blíže o postupu chorvatské kolonizace na Moravu viz. TUREK, Adolf: *Charvátská kolonisace na Moravě*. Časopis Matice moravské 61, 1937, s. 49–70, 195–212, 363–390. Týž: *Ke styku jižní Moravy s jihoslovanským etnikem*. In: *Kulturně-historické styky jižní Moravy*. XX. Mikulovské sympozium 1990. Mikulov 1991, s. 47–50.

¹²⁵ Chorvatština rozlišuje tři nářeční skupiny svého jazyka, čakavskou, kajkavskou a štokavskou (podle toho, jak se v které oblasti řekne zájmeno „co“, tedy „ča“, „kaj“ a „što“. Spisovná je štokavština. Blíže o jazyku moravských Chorvatů viz. VÁŽNÝ, Václav: *Mluva charvátských osad v republice Československé*. Československá vlastivěda, sv. 3, Jazyk. Praha 1934, s. 518–523.

¹²⁶ O moravských Charvátech podrobněji viz. PAVLIČEVIĆ, Dragutin: *Moravski Hrvati*. Povijest – život – kultura. Zagreb 1994.; DOROVSKÝ, Ivan a kol.: *Charváti ještě žijí mezi námi*. Sborník studií a vzpomínek. Brno 1996.; JEŘÁBEK, Richard (ed.): *Moravští Charváti – dějiny a lidová kultura (Antologie)*. Brno 1991. Práce Pavlečevićovy a Jeřábkovy obsahují i přetisky starších článků a prací o moravských Charvátech od různých autorů.

¹²⁷ O zvycích moravských Chorvatů viz. např. VEČERKOVÁ, Eva: *Několik poznámek k interetnickým a interregionálním kontaktům ve společenském a obřadním životě moravských Charvatů*. In: *Kulturně-historické styky jižní Moravy*. XX. Mikulovské sympozium 1990. Mikulov 1991, s. 51–56.

V roce 1934 se odehrály oslavy 350. výročí příchodu moravských Chorvatů, kterých se účastnili i Chorvati ze slovenských obcí a zástupci Lig z Jugoslávie (záhřebské, lublaňské a mariborské), města Záhřebu a tamní krajané, dále také předseda poslanecké sněmovny dr. František Staněk, vyslanec Království Jugoslávie dr. Prvislav Grisogono a další významné osobnosti.¹²⁸ Centrem oslav byl Frélichov (Jevišovka), kde byl odhalen pomník upomínající na příchod Chorvatů na Moravu.¹²⁹ Podobné pomníky byly odhaleny také v Dobrém Poli a Novém Přerově. Oslavy měly být manifestací loajality Chorvatů k československému státu a jeho zájmu o ně, už v roce 1935 však většina moravských Chorvatů volila Henleinovu Sudetendeutsche Partei.

Za druhé světové války byly chorvatské obce připojeny k Německé říši. Po válce byli Chorvaté z jihu Moravy komunistickým režimem znovu přesídleni a rozptýleni především na severní Moravě a v okolí Olomouce.¹³⁰ Důvodem byla mimo jiné i údajná spolupráce s Němci za války. Někteří z těchto násilně přestěhovaných Chorvatů pak nelegálně přešli rakouské hranice a dodnes žijí mezi krajany v Burgenlandu.

¹²⁸ Údaj o 350. výročí vycházel z rozšířeného omylu, že chorvatské osídlení na Moravě má počátky v roce 1584, kdy měl drnholecký pán Kryštof z Teufenbachu založit chorvatské obce na Mikulovsku. Tato informace je však mylná, na základě studia pramenů ji vyvrátil Adolf Turek (odkazy na jeho práce viz. výše).

¹²⁹ O oslavách 350. výročí příchodu Moravských Chorvatů viz. články v Československo-jihoslovanské revue 4, 1934, s. 138–139 a 161–163.

¹³⁰ O poválečných osudech moravských Chorvatů viz. PAVLIČEVIĆ, Dragutin: *Moravski Hrvati. Povijest – život – kultura*. Zagreb 1994.; DOROVSKÝ, Ivan a kol.: *Charváti ještě žijí mezi námi. Sborník studií a vzpomínek*. Brno 1996.; JEŘÁBEK, Richard (ed.): *Moravští Charváti – dějiny a lidová kultura (Antologie)*. Brno 1991.

3. KULTURNÍ KONTAKTY

3.1 Studenti

Už v období Rakouska-Uherska přicházeli do Prahy jihoslovanští studenti za vzděláním. Tito studenti se po návratu do vlasti podíleli na pěstování československo-jihoslovenské vzájemnosti. Tradice pak pokračovala i po zániku monarchie.

Jenom v Praze se těsně po válce počet studujících Jihoslovanů každoročně pohyboval okolo tisíce. Z Chorvatů zde v meziválečném období studoval například chemik a nositel Nobelovy ceny Vladimír Prelog (1906–1998), pediatr Branko Dragišić (1895–1947), překladatel Ivan Esih (1898–1966), spisovatel Gustav Krklec (1899–1977), malíř a sochař Ivan Miroković (1893–1988), hudební skladatelé Krsto Odak (1888–1965) a Josip Štolcer Slavenski (1896–1955), literární historik Milan Ratković (1906–1995), paleoslavista Josip Vrana (1903–1991) a mnozí další.

V 1. polovině 20. let došlo ke značnému poklesu počtu jihoslovenských studentů v ČSR, což bylo způsobeno hlavně jejich odlivem do Itálie, kde pro ně bylo studium finančně zvýhodněno, a také dobudováním vlastního vysokého školství v Království SHS. Přesto byla v roce 1933 v Praze otevřena tzv. Alexandrova kolej pro jihoslovenské studenty.¹³¹

Menší část jugoslávských studentů studovala také v Brně, zvláště na české technice, kam se zapisovali především Slovinci a Chorvati, například pozdější rektor Záhřebské univerzity Hrvoje Iveković (1901–1991), ale i na vysoké škole zvěrolékařské, méně na německé technice, vysoké škole zemědělské a brněnské univerzitě (pouze jedinci). V Brně byli Jihoslované ubytováni v Kaunicových kolejích, organizovali se v oficiálním Akademickém spolku „Jugoslávie“ (Akademsko društvo „Jugoslavija“), založeném už roku 1909, fungovala i jihoslovenská odnož Sokola a materiálně měl studentům pomáhat Jihoslovenský akademický podpůrný spolek (Jugoslavenko Akademsko Potporno Društvo),

¹³¹ Blíže o otevření Alexandrovky koleje v Praze viz. ZENKL, Petr: Otevření Alexandrovky koleje. Československo-jihoslovenská revue 3, 1932–1933, s. 329–333.

který ale roku 1926 zanikl, a tak jeho činnost převzala brněnská Československo-jihoslovenská liga.¹³²

Kromě vysokoškoláků přicházeli do Československa i jugoslávští středoškoláci a také profesori. V dubnu 1930 byla vyhlášena Deklarace o školských a kulturních stycích Československé republiky a Království Jugoslávie, která mimo jiné upravovala i otázku stipendií. Jugoslávští studenti k nám přijížděli nejčastěji o prázdninách na jeden měsíc, z něhož polovinu strávili v Praze a zbytek na letním táboře spolu s českými dětmi. Upřednostňováni byli ti, kteří například spolupracovali s Ligami nebo se jinak podíleli na československo-jihoslovenské vzájemnosti. Českoslovenští studenti přijíždějící do Jugoslávie byli nejčastěji ubytováni v rodinách krajanů, především Čechů v okolí Daruvaru. Učitelé daruvarské české školy se na organizování těchto výměn ve spolupráci s Ligami často aktivně podíleli. Ve druhé polovině 30. let trávili českoslovenští středoškoláci čtyři týdny prázdninové praxe nejčastěji v Dubrovníku, Splitu nebo Záhřebu. Už od roku 1919 docházelo také k výměnám studentů vojenských škol.¹³³

3.2 Divadlo

3.2.1 Chorvatská dramatika u nás

„Pronikání jihoslovenské dramatické tvorby na česká a slovenská jeviště bylo v meziválečném období počtem přeložených a uvedených divadelních her nejpłodnějším obdobím v celé historii česko-slovensko-jihoslovenských kulturních styků.“¹³⁴

Z chorvatských dramatiků u nás patřili k nepřekládanějším a nejuváděnějším Ivo Vojnović, Milan Begović a Miroslav Krleža. Překladů se často ujímali Jan Hudec, Jan Janoušek nebo Antonín Balatka.¹³⁵

¹³² O jihoslovenských studentech v Brně viz. CIBULKA, Pavel: Jihoslovenští vysokoškolští studenti v Brně v meziválečném období. SPFFBU C 34, 1987, s. 29–36.; HEJL, František: Brno – centrum vysokoškolského vzdělávání mládeže jihovýchodní a východní Evropy v meziválečném období. In: Brno mezi městy střední Evropy. Sborník projevů, studií, úvah a sdělení z vědeckého symposia konaného 29.-30. listopadu 1979. Edd: František Zřídka Veselý a Václav Peša. Brno 1983, s. 39–57.

¹³³ O výměnných pobytech středoškoláků viz. např. PRAUS, František: *Malá dohoda v oboru školství středního. Československo-jihoslovenská revue* 3, 1932–1933, s. 226–231.

¹³⁴ DOROVSKÝ, Ivan: *Dramatické umění jižních Slovanů. I. část (1918–1941)*. Brno 1995, s. 129.

¹³⁵ O Janu Hudcovi podrobněji viz.: PÁTA, Josef: *Jan Hudec* (K pětasedmdesátinám českého spisovatele a překladatele). *Československo-jihoslovenská revue* 2, 1931, s. 52–59.

Vojnovićova *Dubrovnícká trilogie* byla u nás uvedena už v roce 1911, Zemské brněnské divadlo se k ní vrátilo v roce 1921, kdy ji režíroval Rudolf Walter. V roce 1919 byla v režii Rudolfa Deyla uvedena hra *Ekvinokce* v Národním divadle v Praze. Stejná hra byla zhudebněna brněnským skladatelem Františkem Neumannem a v roce 1920 také v Brně uvedena (režie R. Walter). Několikrát u nás byla také inscenována *Dáma se slunečnicí*, poprvé v roce 1918 bez valného ohlasu v Brně (režie R. Walter), poté v roce 1920 ve Vinohradském divadle jako *Paní se slunečnicí* (správnější překlad Jana Hudce) v režii Františka Hlavatého, téhož roku také pod režijním vedením Václava Jiříkovského v Národním divadle moravskoslezském v Ostravě. V listopadu 1923 byl Vojnović přítomen premiéře své hry *Maškaráda v podkroví* ve Vinohradském divadle v Praze. Tuto hru autor dokonce přímo Praze věnoval. Režie se ujal Vojnovićův přítel Jaroslav Kvapil. V roce 1926 byla *Maškaráda v podkroví* uvedena také v Brně v režii Rudolfa Waltra. Několikrát byla na českých i slovenských jevištích uvedena dramatická báseň *Smrt matky Jugovićů*, v Brně ji roku 1933 nastudoval režisér dr. Branko Gavella, o rok později byla hra inscenována v Praze v režii Jaroslava Kvapila jako tzv. oficiální představení k uctění památky zavražděného jugoslávského krále Alexandra. Poslední Vojnovićovou hrou, která u nás byla ještě před válkou uvedena, bylo drama *Lazarovo vzkříšení* v roce 1935, které režíroval G. Hart a hudbu k němu složil J. B. Foerstr.

Begovićovo drama *Boží člověk* u nás mělo premiéru 24. listopadu 1925 ve Stavovském divadle v Praze (režie E. Nádvorník) a hned o den později bylo uvedeno i v Brně v režii Jaroslava Auerswalda. V roce 1928 bylo hráno také v Bratislavě. Autorovo nejznámější drama *Dobrodruh před branou* bylo u nás poprvé uvedeno v roce 1927 v Praze v režii O. Čermáka, téhož roku byla uvedena v Plzni a v Brně, o dva roky později hrál ve Vinohradském divadle hlavní roli v této hře Hugo Haas. V roce 1930 u nás byla uvedena autorova další hra *Americká jachta ve Splitu* a ačkoliv byla v dalších letech uvedena ještě několikrát, nikdy nebylo odehráno více než jedno představení. V roce 1931 byla v Brně uvedena další Begovićova hra *Bez třetího*, jejímž režisérem byl dr. Branko Gavella. V roce 1934 měla v Brně premiéru hra *Člověk je slabé stvoření* (režie Ctibor Sonevend), jíž se ale autor později zřekl. Československou premiéru měla v roce 1937 v Brně hra *Lela dostane klobouček* v režii Josefa Skřivana.

Dramatické dílo Miroslava Krleži se československým divákům představilo poprvé v roce 1930 v Bratislavě dramatem *Vagonii*, jehož režisérem byl Václav Šimáček. V roce

1931 byla v Brně v divadle Na hradbách inscenována Krležova hra *Páni Glembajové*, režisérem představení byl dr. Branko Gavella, který o tři roky později taktéž v Brně režíroval i drama *Vagonii*. Páni Glembajové byli v roce 1932 hráni také v Českém divadle v Olomouci (režie Oldřich Stibor) a v roce 1937 ve Stavovském divadle, kde se režie ujal Chorvat Zvonimir Rogoz.

K významným představitelům československo-jihoslovanské kulturní spolupráce patřil také splitský rodák, dramatik a prozaik působící v Praze jako redaktor chorvatského bulletinu *Centropress* Božo Lovrić (1881–1953).¹³⁶ V roce 1922 u nás bylo hráno jeho drama *Syn*, o rok později hra *Ulice*, obě ve Švandově divadle v Praze v režii Franja Cotty respektive Milana Konjoviće. V roce 1935 uvedl režisér J. Skála na ostravské scéně Lovrićovu veselohru *Dědicové*. O tři roky později se ve Vinohradském divadle v režii J. Salzera hrálo drama *Láska v přístavu* (originální název *Žene*), téhož roku bylo v režii Andreje Bagára uvedeno i v Bratislavě, kde byl přítomen i autor. V roce 1936, o rok dříve než v Jugoslávii, bylo ve Vinohradském divadle uvedeno další Lovrićovo drama *Kapitán Niko*.

V tomtéž divadle mělo u nás v roce 1933 premiéru drama Miroslava Feldmana *Zajíc* (režie B. Stejskal), o dva roky později zde byla uvedena tragikomedie *Profesor Žič*, kterou režíroval G. Hart.

Uváděny byly i hry dalších autorů, například v Brně v roce 1919 drama *Hasanaginica* Milana Ogrizoviće (režie V. Jiřikovský) a v roce 1921 hra *Vyhnanství Ciceronovo* rodáka z Hvaru Ante Tresiče-Pavičiče nebo ve stejném roce ve Vinohradském divadle komedie *Liják* chorvatského dramatika a prozaika srbského původu Petra Peciji Petroviće (režie Václav Vydra st.), jehož další hra *Uzel* měla českou premiéru o dva roky později tamtéž (režie F. Hlavatý). V roce 1933 byla v Ostravě a v Olomouci uvedena hra *Rozumíme si?* Petra Preradoviće mladšího. Roku 1937 se v Brně hrála hra *Boží cestou* mladého záhřebského autora Ahmeda Muradbegoviće. V roce 1938 mělo v Národním divadle premiéru drama chorvatského autora srbského původu Petra Simy Petroviće *Cesta spravedlivého*, v němž hlavní úlohu prostého venkovana ztvárnil Jaroslav Vojta.

¹³⁶ Podrobněji o osobnosti Boža Lovriće viz. WOLLMAN, Frank: *Božo Lovrić I, II*. Československo-jihoslovanská revue 2, 1931, s. 5–9 a 75–79.

Inscenovány byly u nás také jihoslovanské opery. 29. listopadu 1930 bylo v Brně uvedeno v režii Oty Zítka dílo dalmatského autora Jakova Gotovce *Morana*. Představení bylo rozhlasem přenášeno do Záhřebu, kde to vzbudilo nadšený ohlas. V roce 1936 byla také v Brně uvedena opera, kterou složil Jakov Gotovac na text Milana Begoviće s názvem *Ženich z onoho světa*. Režie se ujal Arnošt Luděk a jednalo se o první nastudování této opery mimo Chorvatsko.

V meziválečném období v našich divadlech také působili jihoslovanští herci a režiséři. Mezi nejvýraznější osobnosti patřil režisér Branko Gavella (1885–1962) a herec a režisér Zvonimír Rogoz (1887–1988), který byl v Národním divadle v angažmá mezi lety 1929–1949. V letech 1922–1927 působil v Praze chorvatský tenor Noe Matošić (1880–1941), v letech 1922–1923 a 1936–1940 jeho kolega Josip Rijavec (1890–1959).

Teoretická díla o jihoslovanské dramatice vydával v meziválečném období brněnský slavista a literární historik Frank Wollman (1888–1969). V roce 1924 vyšla jeho monografie *Srbocharvatské drama*, o šest let později *Dramatika jihoslovanského lidu*. Nákladem Divadelního a hudebního knihkupectví E.J. Rosendorfa v Praze vycházela také sbírka *Jihoslovanské divadlo*, jejímž prvním svazkem byla v roce 1933 Gundulićova *Dubravka*.

3.2.2 Česká dramatika v Chorvatsku

Díla českých autorů nebyla bohužel na chorvatských jevištích prezentována tak často jako práce jejich chorvatských kolegů u nás. Přesto i tady kontakty existovaly.

Velkou událostí pro chorvatské divadlo bylo hostování českého režiséra, dramatika a příznivce Jihoslovanů Jaroslava Kvapila (1868–1952) v Záhřebu v roce 1934, kde režíroval Shakespearova *Kupce benátského*. V záhřebských Novostech o něm nepodepsaný autor napsal: „Záhřebské Národní divadlo se už dlouho nemohlo pyšnit hostujícím režisérem takové úrovně, jakou představuje Jaroslav Kvapil, který právě připravuje znovu nazkoušené uvedení Shakespearova *Kupce benátského*, ohlášené na pondělí 22. tohoto měsíce.“¹³⁷

¹³⁷ Novosti, 21. 10. 1934, s. 7. (Zagrebačko Narodno kazalište nije se već davno moglo ponositi ovakvim režiserom-gostom od ranga, kakav je Jaroslav Kvapil, koji upravo sprema nanovo uvježbanu izvedbu Shakespearovog *Mletačkog trgovca*, najavljenju za ponedjeljak 22. o.mj.)

Záhřebské Národní divadlo pravidelně uvádělo představení českých autorů na oslavu československého státního svátku 28. října, nejčastěji to bývala Smetanova *Prodaná nevěsta* nebo Dvořákova *Libuša*, kterou v roce 1933 režíroval v Záhřebu dr. Branko Gavella.¹³⁸ *Prodaná nevěsta* byla hrána v roce 1935 na oslavu 100. výročí československé hymny a k 85. narozeninám prezidenta Masaryka.¹³⁹ V roce 1938 v Záhřebu režíroval Antonín Balatka Dvořákovu operu *Jakobín*.

V roce 1937 záhřebské Národní divadlo uvedlo operetu *Modré břehy* z československo-jihoslovanského prostředí, jejímiž autory byli Češi Míla Vaněk, Emil Vesecký a Vojta Hrdina a Jihoslovan V. Markez.

Nejvýznamnější hereckou osobností s českými kořeny, která se zapsala do dějin chorvatského divadla, byla bezesporu Marija Ružičkova-Strozzi (1850–1937), rodačka z Litovle, která v letech 1868–1937 vytvořila v Chorvatském národním divadle na 600 převážně tragických rolí. V letech 1926–1930 byla členkou opery Chorvatského národního divadla sopranistka Zdenka Ziková (1905–?).

3.3 Literatura

3.3.1 Chorvatská literatura v Československu

O popularizaci chorvatské literatury v Československu se značnou měrou zasloužil spisovatel, překladatel a publicista žijící v Praze Božo Lovrić (1881–1953). Překládání z jihoslovanských jazyků se věnovali také Otto František Babler (1901–1984), Adolf Černý (1864–1952), Jan Hudec (1956–1940), Anna Urbanová (1894–1979) a další.

V roce 1928 v češtině vyšel přehled srbochorvatské literatury Dragutina Prohasky (1881–1964) *Současná srbocharvátská literatura*. Prohaska působil v Praze jako univerzitní lektor srbochorvatštiny a věnoval se také překladatelské činnosti. V roce 1936 začala v nakladatelství L. Mazáče v Praze vycházet Jihoslovanská knihovna. Projekt se setkal

¹³⁸ Novosti, 26. 10. 1933, s. 3.

¹³⁹ ŠIDÁK, Fráňa: *Oslava 100. výročí hymny „Kde domov můj“ v Záhřebě*. Jugoslávští Čechoslováci, 3. 1. 1935, s. 5.

s velkým úspěchem u čtenářů, za necelý rok se prodalo více než 50 000 výtisků. V roce 1935 vyšla bibliografie překladů z jihoslovanských literatur do češtiny a naopak.¹⁴⁰

Mimo jiné v meziválečném období v ČSR vycházely knižní překlady děl Augusta Šenoy, Austa Cesarce, Iva Vojnoviće, Ivany Brlićové-Mažuranićové, Boža Lovriće, Milana Ogrozoviće, Miroslava Krleži, Milana Begoviće, dále v časopisech například básně Dobriši Cesariće, Gustava Krklece a Dragutina Tadijanoviće, povídky Vladimira Nazora, Miroslava Krleži, Ksavera Šandora Gjalského a mnohých dalších. Překlady z jihoslovanských literatur u nás nejčastěji vycházely v Národních Listech, Lumíru, Národní Politice, Tribuně, Slovanském přehledu a také v Časopise československo-jihoslovanské ligy.

V roce 1931 pobýval v Praze na Zbraslavi největší chorvatský spisovatel 20. století Miroslav Krleža (1893–1981), který zde dokončil jeden ze svých nejnámějších románů *Na pokraji rozumu (Na rubu pameti)*, který však česky vyšel až roku 1964. V roce 1936 poprvé vyšel česky další autorův významný román *Návrat Filipa Latinovicze (Povratak Filipa Latinovcza)*, téhož roku u nás vyšlo také jeho nejvýznamnější dílo básnické – *Balady Petrici Kerempuha (Balade Petrice Kerempuha)*.

3.3.2 Česká literatura v Chorvatsku

Z české beletrie byly v Chorvatsku k dostání překlady celé řady českých autorů, například romány Jindřicha Šimona Baara, Eduarda Basse, Václava Beneše-Třebízského, Svatopluka Čecha, Jaroslava Haška, Aloise Jiráska, Viléma Mrštíka, Ivana Olbrachta, Fráni Šrámka, Vladislava Vančury, Julia Zeyera nebo básnické sbírky Viktora Dyka, Josefa Svatopluka Machara, Jaroslava Vrchlického a dalších. Chorvatské děti znaly Babičku Boženy Němcové i její povídky a pohádky. Od roku 1935 byly v Záhřebu k dostání také české knihy v českém knihkupectví J. Jindry.

Kromě knižních překladů vycházely ukázky z české literatury v chorvatských literárních časopisech, například básně Petra Bezruče v časopise *Književni Jug (Literární Jih)*

¹⁴⁰ THON, Jan: *Jihoslovanská a československá literatura ve vzájemných překladech*. Spisy knihovny hlavního města Prahy č. 17, Praha 1935. O vzájemných literárních vztazích také viz. KARPATSKÝ, Dušan: *Půl tisíciletí česko-chorvatských literárních vztahů*. Praha 2002.

nebo v daruvarském časopise *Jugoslávští Čechoslováci*.¹⁴¹ *Književni Jug* uveřejnil i básně Otokara Březiny, v časopise *Pjesme (Básně)* vycházely balady Karla Jaromíra Erbena.¹⁴² Už od konce 19. století vycházelo v chorvatských časopisech také množství povídek a ukázek z díla Jaroslava Vrchlického. Časopisecky vycházely povídky a úvahy Karla Čapka, v roce 1935 časopis *Mladost* uveřejnil i jeho *Velkou kočičí pohádku (Velika pripovjedka o mački)*, v časopise *Dom i svet* zase v roce 1921 vycházel na pokračování *Nový epochální výlet pana Broučka tentokráte do 15. století (Izlet gospodina Broučka u 15. stoljeće)* Svatopluka Čecha. Ve 20. a 30. letech byl často překládán také Jiří Wolker, jen povídka *U rentgemu (Na rentgemu, Na rendgemu, Na röntgemu)* vyšla v Záhřebu v letech 1928–1933 třikrát.

Z odborné literatury v Záhřebu například vyšly práce významného českého historika a byzantologa Jaroslava Bidla, dále jeho kolegů historiků Františka Dvorníka a Milady Paulové.

V časopisech vycházely články o českých spisovatelích, např. v roce 1919 uveřejnil *Književni Jug* článek Boža Lovriće o Petru Bezručovi *Zemlja Tješin i njezin pjesnik (P. Bezruč) (Země Těšín a její básník Petr Bezruč)*, týž autor vydal několik článků i o Otokaru Březinovi, Karlu Čapkovi, Viktoru Dykovi, Antonínu Sovovi, F. X. Šaldovi, překladateli Janu Hudcovi, dramatikovi a režisérovi Jaroslavu Kvapilovi a dalších významných literárních a kulturních osobnostech. Dalším publicistou, který se v Chorvatsku věnoval české literatuře a kultuře byl Ivan Esih.¹⁴³ Vycházely samozřejmě také kritiky a recenze vydávaných děl.

Mnozí čeští básníci měli k chorvatskému Jadranu vztah přímo osobní, nejznámějším z nich je jistě Viktor Dyk (1877–1931), který se v roce 1931 utopil na ostrově Lopudu blízko Dubrovníka.¹⁴⁴ Stejně město ovlivnilo i básníka Jakuba Demla (1878–1961), jehož dvě sbírky *Cesta k jihu* a *Jugo* z roku 1935 ilustroval chorvatský malíř Marko Rašica.

¹⁴¹ Blíže o vlivu díla Petra Bezruče na jihoslovanské literatury viz. DOROVSKÁ, Dagmar – DOROVSKÝ, Ivan: *Recepte Bezručova díla v balkánských literaturách*. In: Frygickou čapku mám. Sborník k 20. výročí úmrtí Petra Bezruče. Brno 1978, s. 173–190.

¹⁴² Erbenovy básně vycházely ještě ve 30. letech v překladu Augusta Šenoy (1838–1881), nejvýznamnějšího představitele chorvatského protorealismu, jehož otec pocházel z Moravy.

¹⁴³ Bibliografie knih a časopisů viz. BERKOPEC, Oton: *Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a národopis v Jugoslávii. Bibliografie od r. 1800 do 1935. Knihy a časopisy*. Praha 1940.

¹⁴⁴ Na Lopudu se nachází Dykův památník, který už koncem 30. let zbudovali členové Československo-jihoslovanské ligy a spolku Jadranská stráž.

Mezi nejvýznamnější překladaatele z češtiny v Chorvatsku v meziválečném období patřili Josip Andrić (1894–1967), Pavao M. Rakoš (1877–1966; pseudonym Selim Rakošev), Ivan Esih (1898–1966) a Ljudevit Jonke (1907–1979).

3.4 Hudba a výtvarné umění

3.4.1 Čeští hudebníci v Chorvatsku

V Chorvatsku působilo v meziválečném období několik významných českých hudebníků.¹⁴⁵ Dirigentem Splitské filharmonie byl po roce 1919 Cyril Metoděj Hrazdíra (1868–1926), jako operní dirigent v Záhřebu opakovaně působil i Milan Sachs (1884–1968). Jako učitel hudby, dirigent Dubrovnické filharmonie a sbormistr působil v Dubrovniku v letech 1926–1945 Josef Vlach-Vrtutický (1897–1977). V letech 1909–1937 byl sólistou orchestru Chorvatského národního divadla a Záhřebské filharmonie kontrabasista Rudolf Tuláček (1885–1954). Významně se do dějin chorvatské hudby zapsal také houslista a houslový pedagog Václav Huml (1880–1953), který působil od roku 1903 jako profesor Hudebního ústavu a od roku 1923 na Hudební akademii.

Dirigent, skladatel a violista Oskar Nedbal (1874–1930) je se Záhřebem spjat bohužel především tím, že zde během hostování skokem z okna Chorvatského národního divadla (Hrvatsko narodno kazalište) dobrovolně ukončil svůj život a je na místním největším hřbitově Mirogoj pohřben.

V roce 1934 v Záhřebu koncertoval pražský sbor Smetana a pěvecký sbor Pražské strážce bezpečnosti, 17. dubna 1935 si *Jutarnji List* všiml návštěvy mužského pěveckého sboru OPUS z Brna.

3.4.2 Čeští výtvarní umělci v Chorvatsku

V záhřebské Strossmayerově galerii vystavovali v roce 1935 dva přední českoslovenští umělci, malíř Alfons Mucha (1860–1939) a sochař Ladislav Šaloun. Chorvati si obzvláště vážili Muchy, který svým obrazem *Obrana Sigetu*, který je součástí jeho monumentální *Slovanské epeje*, přispěl k popularizaci chorvatské historie a Chorvatska ve světě.

¹⁴⁵ Viz. BOŠNJAK, Jadranka – KARPATSKÝ, Dušan – PIČULJAN, Zoran: *Mali hrvatsko-češki biografski leksikon. Malý chorvatsko-český biografický slovník*. Praha 2002.

3.4.3 Chorvatští hudebníci v Československu

I do Československa čas od času zavítali chorvatští hudebníci, například v roce 1932 vystoupil v Praze Jihoslovanský akademický sbor Mladost, jenž vedl dirigent záhřebské opery Jakov Gotovac. Roku 1937 pořádal turné po našich městech pěvecký soubor Masarykovo filharmonické Kolo z Šibeniku.

3.4 Chorvatští výtvarní umělci v Československu

S českým prostředím je spojeno i jméno nejslavnějšího chorvatského sochaře Ivana Meštroviće (1883–1962), který roku 1919 vytvořil v Praze mramorovou sochu *Magdalena pod křížem* a o pět let později bronzovou bustu T. G. Masaryka. V roce 1933 se v Letohrádku královny Anny konala výstava jeho děl.

Téhož roku v Topičově salonu vystavoval svůj *Dalmatský cyklus* sochař Trpimir Ivanišević. Od roku 1903 až do své smrti žil a tvořil v Praze také malíř Vlaho Bukovac (1855–1922).

V Praze se také konaly výstavy děl českých umělců inspirovaných chorvatským Jadranem. V roce 1937 měli v galerii u Rubešů společnou výstavu Josef Písecký, Alois Kohout a Vladimír Hroch. Inspirací jim všem byla Dalmácie, především okolí Dubrovníku, Lopud, Korčula, Split a další místa.¹⁴⁶

Na jaře 1937 odjel na Korčulu profesor pražské Akademie umění O. Nejedlý, aby zde se svou krajinářskou školou hledal inspiraci a motivy. Téhož roku také v Alšově síni umělecké besedy vystavovali svá díla členové záhřebské malířské skupiny Ars. V roce 1938 společně ve výstavní síni na Národní třídě předvedli veřejnosti svá díla s motivy Jadrana malíř Alois Kohout a sochař Trpimir Ivanišević.

¹⁴⁶ O výstavě blíže viz. VESELÝ, Adolf: *Výtvarnická Jugoslávie v Praze*. Československo-jihoslovanská revue 7, 1937, s. 43–44.

4. TURISTIKA

Čeští turisté objevili krásy Jadranu ještě v dobách existence habsburské monarchie. Po válce se sem začali v hojném počtu vracet, ať už prostřednictvím Čedoku, Oficiální cestovní kanceláře Království Jugoslávie (sídlila v Praze na Václavském náměstí) nebo soukromě.¹⁴⁷ Po příjezdu do Jugoslávie se o ně starala zdejší cestovní kancelář Putnik.

Češi často přímo vlastnili hotely na Jadranu, například v jimi nejnavštěvovanějším letovisku na horním Jadranu Crikvenici. V roce 1926 navštívilo chorvatský horní Jadran 4 088 Čechů (nejsou v to započítány děti a mládež), zatímco ale samotnou Opatiji u Rijeky, toho času na území Itálie, navštívilo téhož roku 4 780 Čechů. Bylo to dáno lepší úrovní služeb i příznivějším kurzem liry. O deset let později, v roce 1936, už chorvatský Jadran navštívilo celkem 68 000 Čechoslováků. Tomu zajisté napomohla rostoucí úroveň ubytování a služeb a také snadnější dopravní dostupnost.

Existovala pravidelná letecká linka z Prahy do Sušaku, o níž byl každoročně veliký zájem. Kdo si nemohl dovolit letět letadlem, cestoval vlakem. Od roku 1936 byly na Jadran z ČSR vypravovány zvláštní lázeňské vlaky, které měly turistům usnadnit a urychlit cestu. Každou sobotu vlak vyjížděl z Prahy, zastavoval v Brně a Bratislavě a poté jel přes Maďarsko do chorvatského Splitu. Zpáteční jízdenka třetí třídou z Prahy do Splitu přišla na 490 Kč. Přesto se o těchto vlacích Československo-jihoslovanská revue příliš pochvalně nezmiňuje: *„Shromazďují veliká množství lidí, kteří se po cestě seznamují, utvoří malé společnosti a na místě samém se nestarají, aby přišli do styku s místním obyvatelstvem... Pro československou posici v Jugoslávii mají tyto vlaky malý význam. Oč větší službu vykonávají československo-jihoslovanské vzájemnosti jednotlivci, kteří procestují zázemí, s lidem se stýkají, poznávají jej a navazují trvalé styky. Takovíto jednotlivci by měli odjížděti do Jugoslávie v počtu co největším.“*¹⁴⁸ Podobně hodnotil Jadranské vlaky i dr. Opěla v Národních novinách: *„Tráviti dovolené u moře v Jugoslávii je dnes všeobecnou módou. Není divu, že nás, vnitrozemce, láká moře, jež je pro nás něčím mysticky krásným, kouzelným.*

¹⁴⁷ Příležitostní články lze nalézt v např. v časopise Československo-jihoslovanská liga (později Československo-jihoslovanská revue), časopisu Slovanský Jadran (později sloučen s Československo-jihoslovanskou revue) nebo v dobovém denním tisku, např. Národních novinách.

¹⁴⁸ Československo-jihoslovanská revue 7, 1937, s. 63.

Škoda jen, že většina návštěvníků mořských lázní nasedne doma do zvláštního rychlíku a na rezervovaných místech projede kus světa – vlastně se zavřenýma očima. ¹⁴⁹

Československo-jihoslovanská liga pravidelně organizovala zájezdy pro své členy a také tzv. studentské kolonie, kdy mladí lidé trávili společnou měsíční dovolenou ve Sv. Jeleně u Crikvenice.

Jadranské pobřeží však nebylo jediným turistickým cílem českých návštěvníků. Rostoucí oblibě se těšila také horská turistika v pohořích Dinara, Biokovo či Velebit. Mezi oblíbené cíle patřila stejně jako dnes Plitvická jezera či vodopády na řece Krka nebo chorvatská města Záhřeb, Samobor, také Daruvar a další.

Koncem 30. let začal počet českých turistů přijíždějících do Jugoslávie klesat. Bylo to způsobeno především zhoršující se politickou situací, domácí i mezinárodní. V roce 1937 zaznamenala letoviska asi 30% pokles návštěvnosti českými turisty, který nezastavilo ani zřízení letecké linky Praha – Dubrovnik v létě 1938. Když tehdy začala politika komplikovat cesty českých turistů na Jadran, nikdo zřejmě netušil, že tomu tak bude ještě dalších více než 50 let.

¹⁴⁹ OPĚLA: *Jak cestovati do Jugoslávie*. Národní noviny, 24. 5. 1936, s. 8.

RESUMÉ

Czechoslovak-Croatian relations between 1918 and 1938 were really heterogeneous and complicated.

There were political, economical and military relations. These were included in Little Entente, allied pact between Czechoslovakia, Yugoslavia and also Romania. This alliance was concluded during 1920 especially against Hungary and its tries of revision of results of WW1 and Paris peace conference. The Little Entente tried till 1938, but already in 1930s it was not very strong, especially because of German political and economical influence in Yugoslavia after Adolf Hitler's taking up of power in Germany. There was also a problem of Croatian opposition against Serbian hegemony and centralism. The Croats expected that the Czechs will support their requirements according to fact they were cooperating since the times they had lived together in Habsburger monarchy. But the Czechs did not want to do it. In their opinion only unified Yugoslavian state could be strong and stable.

The cultural relations had also roots in pre-war times. The books were translated, the theatre performances were shown, the artists were visiting the other country etc. There were many Croatian students attending Czech universities in Prague and in Brno.

There were also special organizations – Czechoslovak-Yugoslavian Leagues, which were working in Czechoslovak and Yugoslavian towns and were organizing many cultural events, for example concerts, theatre performances, folk fests, lectures about the other country, courses of Serbo-Croatian and Czech language etc. There was also numerous Czech minority in Croatia, their centre was the town called Daruvar. There was a Czech primary school, library and many other Czech organizations and institutions in Daruvar. The Croatian minority in Moravia did not organize itself very much. In 1934 they were celebrating 350th anniversary of their coming to Moravia.

The Czechs enjoyed spending their holidays in Croatia by the Adriatic Sea. There were many Czech hotels in Croatian seaside resorts. The tourism helped keeping relations between Czechs and Croats.

ZÁVĚR

Československo-chorvatské vztahy se v meziválečném období odehrávaly na několika úrovních: politické, hospodářské a kulturní. Navenek se mělo zdát, že jsou tyto vztahy ideální, při bližším zkoumání je však patrné, že kromě kulturní oblasti tyto vztahy rozhodně dokonale nefungovaly.

Politické a hospodářské kontakty navazovaly na předválečnou tradici, kdy byly oba národy součástí habsburské mnohonárodnostní monarchie. Češi patřili stejně jako Chorvaté k malým a politicky nesvobodným národům, které usilovaly o prosazení národní emancipace a později o vznik svých samostatných států. Spojovalo je také vědomí slovanské sounáležitosti. Češi na Jihoslovanech obdivovali jejich národní zaujetí a odvahu za svůj národ bojovat, Jihoslované na Čechách jejich racionalitu a vysokou úroveň vzdělanosti.

Po převratu se oba národy ocitly v nových státech, které byly opět mnohonárodnostní. Tento problém měly řešit koncepce čechoslovakizmu a jugoslavizmu. Brzy se však ukázalo, že prosazení těchto koncepcí nebude nijak jednoduché. Po pravdě řečeno, nepodařilo se to ani v Československu ani v Jugoslávii. Zatímco doma Češi na národnostní sjednocení se Slováky brzy víceméně rezignovali, v otázce jednotného jugoslávského národa byli i nadále optimisté. Jednota Jugoslávie a jejích národů pro ně byla synonymem politické stability oblasti Balkánského poloostrova, a proto měli často tendence zlehčovat srbsko-chorvatské rozpory a přehlížet rozdíly mezi nimi, a to i ty zcela evidentní, například konfesionální (zatímco Srbové vyznávají pravoslaví, Chorvaté jsou římskými katolíci). Proto i politické vztahy byly udržovány především s Královstvím SHS (Jugoslávii) jako celkem a českoslovenští politici představitelé neměli obvykle zájem tyto spojenecké vazby ohrožovat nebo narušovat styky s chorvatskou opozicí, která nebyla spokojena s centralistickým uspořádáním jugoslávského státu. Ani tehdy, kdy už se jasně ukazovalo, že Jugoslávie se ve 30. letech politicky a hospodářsky orientuje především na Německo a malodohodové spojení pro ni ztrácí význam.

Chorvaté o podporu Čechoslováků stáli, ostatně si mnozí z nich dobře pamatovali na dobu Rakouska-Uherska, kdy ve vídeňském sněmu spolupracovali ve prospěch utlačovaných Slovanů. Osobní vazby sice po válce zůstaly, na ty oficiální politické se navázat nepodařilo.

To je i případ prvního československého prezidenta T. G. Masaryka, kterého si Jihoslované velmi vážili. S mnohými z nich se osobně znal právě ještě z předválečných dob, například se Stjepanem Radićem a Svetozarem Pribičevićem, po válce však nebyl ochotný angažovat se a intervenovat v jejich prospěch. Chorvaté to Čechoslovákům vyčítali, stejně jako je kritizovali za podporu Bělehradu a jeho unitaristické politiky. Pro Československo však byla důležitější jednota Jugoslávie, v níž spatřovali záruku její politické stability, a Chorvaty a jejich požadavky proto odmítali oficiálně podporovat.

Pro českou společnost tohoto období bylo typické, že nadšeně přijímala všechno jihoslovanské, ať už se jednalo o literaturu, divadelní představení nebo zájezdy na Jadran. Jihoslované byli pro Čechy bratrským spojeneckým národem a celá řada nadšenců a přátel Jihoslovanů pracovala na rozvíjení vzájemných vztahů a vazeb. Češi měli tím pádem často také sklon si Jugoslávii a její problémy idealizovat.

V Chorvatsku a Jugoslávii vůbec tomu bylo poněkud jinak. Jihoslované si obecně velmi vážili Masaryka jako člověka, který se zasloužil o jejich osvobození zpod habsburské nadvlády, tato obliba se částečně přenesla také na Masarykova nástupce Beneše, s československou politikou vůči Jugoslávii však Chorvaté příliš nesouhlasili. Někteří tamní političtí představitelé, jako například Svetozar Pribičević, to občas dávali i velmi ostře najevo.

Velkou zásluhu na udržování vzájemných kontaktů měly především Československo-jihoslovanské ligy, které byly početnější a lépe organizované u nás. V ČSR vycházel také časopis Československo-jihoslovanská liga, později Československo-jihoslovanská Revue, který svým čtenářům přinášel zprávy o dění v Království SHS (Jugoslávii), ovšem v poněkud idealizované formě. O udržování kulturních vazeb a vztahů Chorvatů a Čechů se zasloužila také velmi aktivní a poměrně dobře organizovaná a početná česká diaspora v Chorvatsku. České besedy ve městech s českým obyvatelstvem, Československý svaz i Československá obec, tyto a jiné organizace pracovaly na rozvoji a vzájemném obohacování obou kultur. Chorvatská menšina u nás se naopak neorganizovala a vztahy se svou někdejší vlastí příliš neudržovala.

Meziválečné československo-chorvatské vztahy nebyly vůbec jednoduché. Zatímco se kulturní kontakty a turizmus se intenzivně rozvíjely, politické vztahy komplikoval především zcela rozdílný názor na charakter a uspořádání jugoslávského státu.

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

1. Prameny (publikované dokumenty, bibliografie, korespondence)

BERKOPEC, Oton: *Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a národopis v Jugoslávii*. Bibliografie od r. 1800 do 1935. Knihy a časopisy. Praha 1940.

DEJMEK, J. – KOLÁŘ, F. (edd.): *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920–1921*. Dokumenty československé zahraniční politiky. Praha 2004.

DEJMEK, J. – KOLÁŘ, F. (edd.): *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*. Dokumenty československé zahraniční politiky. Praha 2001.

DEJMEK, Jindřich (ed.): *Československá zahraniční politika v roce 1936*. Svazek I. Dokumenty československé zahraniční politiky. Praha 2003.

DEJMEK, Jindřich (ed.): *Edvard Beneš. Cirkulární telegramy 1920–1935*. Praha 2002.

HLADKÝ, Ladislav – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan: *Emigrace Svetozara Pribičeviče v Československu*. Edice českých archivních dokumentů z let 1929–1932. Slovanské historické studie 28, 2002, s. 141–242.

HLADKÝ, Ladislav – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan: *Emigrace Svetozara Pribičeviče v Československu*. Edice archivních dokumentů z let 1932–1936. Slovanské historické studie 29, 2003, s. 215–287.

KOLEKTIV AUTORŮ (edd.): *R.W. Seton-Watson i Jugoslaveni*. Korespondencija 1906–1941. II. dio 1918–1941. Zagreb – London 1976.

KRIZMAN, Bogdan (ed.): *Korespondencija Stjepana Radića II (1918–1928)*. Zagreb 1973.

KRIZMAN, Bogdan – HRABAK, Bogumil (edd.): *Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920*. Beograd 1960.

STOJKOVIĆ, Momir (ed.): *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*. Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama. II tom (1919–1945). Beograd 1998.

THON, Jan: *Jihoslovanská a československá literatura ve vzájemných překladech*. Spisy knihovny hlavního města Prahy č. 17, Praha 1935.

2. Literatura

- AGIČIĆ, Damir: *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*. Zagreb 2000.
- AUERHAN, Jan: *Československá větev v Jugoslávii*. Praha 1930.
- BOBAN, Ljubo: *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941 I,II*. Zagreb 1974.
- BOBAN, Ljubo: *Svetozar Pribičević u opoziciji (1928–1936)*. Zagreb 1973.
- BOŠNJAK, Jadranka – KARPATSKÝ, Dušan – PIČULJAN, Zoran: *Mali hrvatsko-češki biografski leksikon. Malý chorvatsko-český biografický slovník*. Praha 2002.
- CIBULKA, Pavel: *Jihoslovanští vysokoškolští studenti v Brně v meziválečném období*. SPFFBU C 34, 1987, s. 29–36.
- Československo a Juhoslávia*. Z dejín československo-juhoslovanských vtáhov. Bratislava 1968.
- DANĚK, Slávek: *Padesát let české školy Komenského v Daruvaru*. Daruvar 1972.
- DOROVSKÁ, Dagmar – DOROVSKÝ, Ivan: *Recepte Bezručova díla v balkánských literaturách*. In: Frygickou čapku mám. Sborník k 20. výročí úmrtí Petra Bezruče. Brno 1978, s. 173–190.
- DOROVSKÝ, Ivan a kol.: *Charváti ještě žijí mezi námi*. Sborník studií a vzpomínek. Brno 1996.
- DOROVSKÝ, Ivan a kolektiv: *Slovník balkánských spisovatelů*. Praha 2001.
- DOROVSKÝ, Ivan: *Dramatické umění jižních Slovanů*. I. část (1918–1941). Brno 1995.
- ESSEN, Andrzej: *Malá dohoda jako nástroj československé zahraniční politiky*. In: Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. II. díl. Sborník mezinárodní vědecké konference. Edd. Jaroslav Valenta, Emil Voráček a Josef Harna. Praha 1999, s. 562–565.
- GAJANOVÁ, Alena: *ČSR a střeoevropská politika velmocí (1918–1938)*. Praha 1967.
- GANZA-ARAS, Tereza: *Masarykův postoj k chorvatské a jihoslovanské otázce od konce 19. století do roku 1918*. In: První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané Ústavem T. G. Masaryka ve dnech 22.–24. září 1994 na zámku v Libicích u Mělníka. Ed. Jaroslav Opat. Praha 1995, s. 179–188.
- GLENNY, Misha: *Balkán 1804–1999*. Nacionalismus, válka a velmocí. Praha 2003.
- HEJL, František: *Brno – centrum vysokoškolského vzdělávání mládeže jihovýchodní a východní Evropy v meziválečném období*. In: Brno mezi městy střední Evropy. Sborník projevů, studií, úvah a sdělení z vědeckého symposia konaného 29.–30. listopadu 1979. Edd. František Zřídka Veselý a Václav Peša. Brno 1983, s. 39–57.

- HLADKÝ, Ladislav – CHROBÁK, Tomáš – PELIKÁN, Jan: *Svetozar Pribičević a Československo (1929–1936)*. Český časopis historický 93, 1995, s. 244–262.
- HLADKÝ, Ladislav: *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno 2005.
- HLADKÝ, Ladislav: *Masarykovy problémy s Jihoslovany*. In: Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty. Edd. Miroslav Šesták a Emil Voráček. Praha 2000, s. 293–299.
- HLADKÝ, Ladislav: *T. G. Masaryk a jihoslovanské národy za první světové války a v době meziválečné*. In: Sto let Masarykovy české otázky. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference pořádané v Brně ve dnech 26.-28. září 1995. Ed. Eva Broklová. Praha 1997, s. 265–271.
- HOLÁSEK, Peter: *Navádzovanie diplomatických stykov medzi Československom a nástupnickými štátmi v rokoch 1918–1922*. Historický časopis 31, 1983, s. 689–710.
- HORVAT, Josip: *Politická povijest Hrvatske 1918–1929*. Zagreb 1938.
- HRADEČNÝ, Pavel: *Politické vztahy Československa a Jugoslávie v letech 1925–1928 v zahraničním i vnitřním kontextu*. Praha 1980.
- CHROBÁK, Tomáš: *Jugoslávská opozice a Československo 1935–1938*. Slovanský přehled 85, 1999, s. 265–291.
- JANČÍK, Drahomír: *Německo a Malá dohoda. Hospodářské pronikání Německa do Jugoslávie a Rumunska v první polovině 30. let*. Praha 1990.
- JANČÍK, Drahomír: *Třetí říše a rozklad Malé dohody*. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936–1939. Praha 1999.
- JEŘÁBEK, Richard: *Moravští Charváti – dějiny a lidová kultura (Antologie)*. Brno 1991.
- KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha 2000.
- KARPATSKÝ, Dušan: *Půl tisíciletí česko-chorvatských literárních vztahů*. Praha 2002.
- KLIMEK, Antonín – KUBŮ, Eduard: *Československá zahraniční politika 1918–1938*. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha 1995.
- KLIMEK, Antonín: *Československý zbrojní průmysl a Jugoslávie od sklonku dvacátých let do Mnichova*. In: Československo a Jugoslávie od roku 1929 do rozpadu buržoazních společenských, politických a ekonomických systémů. Sborník prací z vědeckého zasedání československo-jugoslávské historické komise v Martině 19. –22. 10. 1981, s. 496–528.
- KOLEKTIV AUTORŮ: *Česká beseda Záhřeb 1874–2004*. Ročenka České besedy Záhřeb k 130. výročí založení. Zagreb 2004.
- KOLEKTIV AUTORŮ: *Přátelství národů Československa a Jugoslávie*. Praha 1965.

- KOSTA, Jiří: *Zahraniční obchod Československa (1918–1937)*. In: Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. I.díl. Sborník mezinárodní vědecké konference. Edd: Jaroslav Valenta, Emil Voráček a Josef Harna. Praha 1999, s. 335–346.
- KOVAČ, Miro: *Francuska i Hrvatsko pitanje 1914–1929*. Zagreb 2005.
- KRIZMAN, Bogdan: *Ante Pavelić i Ustaša*. Zagreb, 1978.
- KVAPIL, Miroslav: *Češko-hrvatske književne veze*. Zagreb 1998.
- LACINA, Vlastislav: *Dynamika rozvoje hospodářství v meziválečném Československu*. In: Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. I.díl. Sborník mezinárodní vědecké konference. Edd: Jaroslav Valenta, Emil Voráček a Josef Harna. Praha 1999, s. 289–295.
- LACINA, Vlastislav: *Formování československé ekonomiky 1918–1923*. Praha 1990.
- LACINA, Vlastislav: *Velká hospodářská krize v Československu 1929–1934*. Praha 1984.
- MATES, Pavel: *K charakteru cizích studentů a jejich spolků na brněnských vysokých školách za první republiky*. In: Kulturně-historické styky jižní Moravy. XX. Mikulovské sympozium 1990. Mikulov 1991, 89–95.
- MATKOVIĆ, Hrvoje: *Stjepan Radić i Prag*. In: Studije iz novije hrvatske povijesti. Zagreb 2004, s. 273–281.
- MATKOVIĆ, Hrvoje: *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojamarske diktature*. Zagreb 1972.
- NEČAS, Ctibor: *Podnikání českých bank v cizině*. Brno 1993.
- NEČAS, Ctibor: *Na prahu české kapitálové expanze*. Brno 1984.
- OLIVOVÁ, Věra: *Československé dějiny 1918–1939*. Praha 1993.
- ORT, Alexandr: *Koncepce československé zahraniční politiky*. In: Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. II.díl. Sborník mezinárodní vědecké konference. Edd: Jaroslav Valenta, Emil Voráček a Josef Harna. Praha 1999, s. 495–501.
- PAULOVÁ, Milada: *Dějiny Maffie*. Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914–1918, díl I. Praha 1937.
- PAULOVÁ, Milada: *Jihoslovanský odboj a česká Maffie*. Praha 1928.
- PAULOVÁ, Milada: *Jugoslavenski odbor*. Zagreb 1925.
- PAULOVÁ, Milada: *Tajná diplomatická hra o Jihoslovanů za světové války*. Praha 1923.
- PAULOVÁ, Milada: *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovanů v letech 1916–1918*. Praha 1968.
- PAVLIČEVIĆ, Dragutin: *Moravski Hrvati*. Povijest – život – kultura. Zagreb 1994.
- PELIKÁN, Jan – TEJCHMAN, Miroslav: *Dějiny Jugoslávie (1918–1991)*. Praha 1994.

- PELIKÁN, Jan a kolektiv: *Dějiny Srbska*. Praha 2005.
- PIRJEVEC, Jože: *Jugoslávie 1918–1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjodjevičovy a Titovy Jugoslávie*. Praha 2000.
- PRIBIĆEVIĆ, Svetozar: *Diktatura kralja Aleksandra*. Zagreb 1990.
- ROMPORTLOVÁ, Marta – SLÁDEK, Zdeněk: *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918–1938*. Brno 1994.²
- SKOUPÝ, Arnošt: *Vznik Svazu Jihoslovansko-československých lig v předválečné Jugoslávii*. In: *Studia balcanica bohemoslovaca III*, Brno 1987.
- SLÁDEK, Zdeněk – TEJCHMAN, Miroslav: *Hospodářské pronikání nacistického Německa do zemí jihovýchodní Evropy v letech 1933–1941*. Slovanské historické studie XI. Praha 1976, s. 175–207.
- SLÁDEK, Zdeněk: *Hospodářské styky mezi Československem a státy Balkánského poloostrova v letech 1918–1938*. Slovanské historické studie XI. Praha 1976, s. 140–174.
- SLÁDEK, Zdeněk: *Malá dohoda 1918–1938. Její hospodářské, politické a vojenské komponenty*. Praha 2000.
- STARČEVIĆ, Veselin: *Československé diplomatické dokumenty o problematice mezibalkánských vztahů v letech 1929–1934*. Slovanské historické studie XI. Praha 1976, s. 15–57.
- ŠESTÁK, Miroslav – HLADKÝ, Ladislav: *Masarykův vztah k jihoslovanským národům*. In: *Od Moravy k Moravě. Z historie česko-srbských vztahů 19. a 20. století*. Edd: Ladislav Hladký a Václav Štěpánek ve spolupráci s Bronislavem Chocholáčem a Liborem Janem. Brno 2005, s. 176–187.
- ŠESTÁK, Miroslav a kolektiv: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 1998.
- ŠESTÁK, Miroslav: *TGM a malé národy*. In: *Sto let Masarykovy české otázky*. Ed. Eva Broklová. Praha 1997, s. 175–179.
- ŠTASTNÝ, Vladislav: *Stjepan Radić a české pokrokové hnutí*. Slovanský přehled 58, 1972, s. 244–256.
- TEICHOVÁ, Alice: *Hospodářské změny ve střední a jihovýchodní Evropě po první světové válce*. In: *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. I.díl. Sborník mezinárodní vědecké konference. Edd: Jaroslav Valenta, Emil Voráček a Josef Harna. Praha 1999, s. 268–272.
- TEJCHMAN, Miroslav: *Revoluční hnutí na Jadranu za 1. světové války*. Slovanské historické studie 6, 1966, s. 127–158.

- TELCOVÁ-JURENKOVÁ, Jiřina: *Jihoslovanská dramatika v Brně v letech 1918–1938*. Časopis Moravského muzea 43, 1958, s. 113–128.
- TOMEŠ, Josef a kolektiv: *Český biografický slovník XX. století*. II. díl K – P. Praha – Litomyšl 1999.
- TUREK, Adolf: *Charvátská kolonisace na Moravě*. Časopis Matice Moravské 61, 1937, s. 49–70, 195–212, 363–390.
- TUREK, Adolf: *Ke styku jižní Moravy s jihoslovanským etnikem*. In: *Kulturně-historické styky jižní Moravy*. XX. Mikulovské sympozium 1990. Mikulov 1991, s. 47–50.
- VÁŽNÝ, Václav: *Mluva charvátských osad v republice Československé*. Československá vlastivěda, sv. 3, Jazyk. Praha 1934, s. 518–523.
- VEČERKOVÁ, Eva: *Několik poznámek k interetnickým a interregionálním kontaktům ve společenském a obřadním životě moravských Charvátů*. In: *Kulturně-historické styky jižní Moravy*. XX. Mikulovské sympozium 1990. Mikulov 1991, s. 51–56.
- VYKOUPILOV, Libor: *Slovník českých dějin*. Brno 2000.²
- ŽÁČEK, Václav – STARČEVIČ, Veselin: a kolektiv: *Dějiny Jugoslávie*. Praha 1970.
- ŽÁČEK, Václav a kolektiv: *Češi a Jihoslované v minulosti*. Od nejstarších dob do roku 1918. Praha 1975.

3. Dobové novinové a časopisecké články

A.B.: *Oslava 350. výročí příchodu Charvátů na jižní Moravu I.* Československo-jihoslovenská revue 4, 1934, s. 138–139.

BASS, Eduard: *Úder osudu.* Lidové noviny, 10. 10. 1934, s. 1.

BERINGER, Antonín: *Československo-jihoslovenská kulturní konvence.* Československo-jihoslovenská revue 6, 1936, s. 1–3.

BEZDÍČEK, Josef: *Osvětová práce na venkově v Posavské bánovině.* In: Ročenka Československého svazu 1932. Zagreb 1933, s. 25–26.

Čechoslováci iz Zagreba na turneji po Čehoslovačkoj. Novosti, 3. 9. 1933, s. 1,3–5.

Českoslovenští hosté na horním Jadranu r. 1926. Československo-jihoslovenská liga 7, 1927, s. 12.

Dolazak čehoslovačkih pjevača iz Brna u Zagreb. Jutarnji list 17. 4. 1935, s. 3.

ESIH, Ivan: *Predstavnici Češke akademije znanosti i umjetnosti na proslavama Strossmayerove galerije.* Jutarnji list, 21. 5. 1935, s. 2.

HEJDA, Jiří: *Československý kapitál v cizině.* Přítomnost 6, 1929, s. 145–147.

J.K.: *Stíny v Jugoslávii.* Přítomnost 12, 1935, s. 546–547.

J.K.S.: *Oslava 350. výročí příchodu Charvátů na jižní Moravu II.* Československo-jihoslovenská revue 4, 1934, s. 161–163.

Jaroslav Kvapil u Zagrebu. Novosti, 21. 10. 1934, s. 7–8.

Jihoslovenský král Alexandr I. Československo-jihoslovenská revue 4, 1934, s. 121.

Jugoslavii bylo učiněno zadost. Československo-jihoslovenská revue 4, 1934, s. 183–184.

KLÍMA, Vlastimil: *Klimatické a mořské lázně na Jadranu.* Slovanský jadrán 5, 1936, s. 14–15.

KOBRLE, Bohuslav: *Matice školská Československého svazu v království Jihoslovenském v Záhřebě.* In: Ročenka Československého svazu 1932. Zagreb 1933, s. 27–29.

KOLIBAŠ, Franjo: *Jugoslavensko-češkoslovačke lige.* Njihov historijat, djelovanje i osnove za budućnost. Narodne novine, 22. 12. 1934, s. 3–5.

Korporace v Československu, které pěstují styky s Jugoslavií. Československo-jihoslovenská revue 3, 1932–1933, s. 38–39.

KRÁL, Jiří: *Informace o cestování a pobytu v Jugoslávii.* Československo-jihoslovenská liga 3, 1923, s. 9–11.

MELČ, C.: *Království S. H. S.* (Státní převrat. – Vládní snahy o zavedení pořádku a úspor; nové zákony. – Zahraniční politika. – Obchodní smlouvy). Zahraniční politika 8, 1929, s. 533–542.

- NENADIĆ, Djuro: *Delovanje Prof. Ing. V. Hlavinke u Hrvatskoj*. Československo-jihoslovanská revue 4, 1934, s. 32–34.
- OPĚLA: *Jak cestovati do Jugoslávie*. Národní noviny, 24. 5. 1936, s. 8.
- PÁRA, Odon: *Osud koridoru*. Československé listy 6. 9., s. 7; 13. 9., s. 8; 20. 9. 1919, s. 7.
- PÁTA, Josef: *Jan Hudec* (K pětasedmdesátinám českého spisovatele a překladatele). Československo-jihoslovanská revue 2, 1931, s. 52–59.
- PEROUTKA, Ferdinand: *Po událostech marseilleských*. Přítomnost 11, 1934, s. 659.
- PRAUS, František: *Malá dohoda v oboru školství středního*. Československo-jihoslovanská revue 3, 1932–1933, s. 226–231.
- První krok Československo-jihoslovanské ligy na veřejnost*. Československo-jihoslovanská liga 1, 1921, s. 2–5.
- RESSL, František: *Jugoslavenko-češko-slovačka saradnja*. Narodne novine, 22. 12. 1934, s. 3.
- RUŽIČIĆ, G.: *Jugoslovenske kolonije u Čehoslovačkoj*. Československo-jihoslovanská revue 2, 1931, s. 289–292.
- RÝDL, Jindřich: *Divadelní ochotnictví*. In: Ročenka Československého svazu 1932. Zagreb 1933, s. 23–24.
- Savez Jugoslavenkih-čehoslovačkih liga drži kongres u Zagrebu*. Novosti, 15. 4. 1935, s. 3–4.
- SMETÁNKA, František: *Česká sídla v Sávské bányině*. Československo-jihoslovanská revue 4, 1934, s. 202–206.
- SOBOTKA, Otto: *Kulturní a hospodářské postavení Čechů v Jugoslávii*. Československo-jihoslovanská revue 3, 1932–1933, s. 109–111.
- ŠIDÁK, Fráňa: *Oslava 100. výročí hymny „Kde domov můj“ v Záhřebě*. Jugoslávští Čechoslováci, 3. 1. 1935, s. 5.
- UHLÍŘ, Antonín: *Institute se mění – ideály a úkoly zůstávají*. Československo-jihoslovanská liga 9, 1929, s. 1–2.
- VESELÝ, Adolf: *Výtvarnická Jugoslávie v Praze*. Československo-jihoslovanská revue 7, 1937, s. 43–44.
- WOLLMAN, Frank: *Božo Lovrić I, II*. Československo-jihoslovanská revue 2, 1931, s. 5–9 a 75–79.
- ZENKL, Petr: *Otevření Alexandrovky koleje*. Československo-jihoslovanská revue 3, 1932–1933, s. 329–333.